

м. Миколаїв
Миколаївський обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді

Звіт

про гірський похід II категорії складності
по Західному Кавказу з 24.07.09 по 06.08.09,

Здійсненого групою туристів Миколаївського ОЦТКЕум

Маршрутна книжка № 12-09
Керівник групи: Мартинов Сергій Володимирович
Домашня адреса: м. Миколаїв

Заступник керівника: Сверкунов Артем Юрійович
Домашня адреса: м. Миколаїв

Маршрутно – кваліфікаційна комісія розглянула звіт і вважає, що похід
може бути зарахований ___ категорією складності всім учасникам і керівнику

Штамп МКК

Голова МКК _____

В.М. Філін

Зміст

1	Довідкові відомості про похід	стор.
2	Склад групи	стор.
3	Географічні та туристські відомості про район походу	стор.
4	Графік руху	стор.
5	Технічний опис	стор.
6	Картографічні матеріали	стор.
7	Висотний профіль маршруту	Стор.
8	Фотозвіт	стор.
9	Краєзнавча робота на маршруті	стор.
10	Підсумки, висновки, рекомендації	стор.
11	Додатки	стор.

Анотація

Перед учасниками походу ставилася спортивна, пізнавальна та навчальна мета: пройти гірський похід II категорії складності, закріпити та посилити знання та туристські навички з гірського туризму, отримані на заняттях гуртка та в попередніх походах, навчитися новим технічним прийомам руху в горах, ознайомитись з природою Західного Кавказу, провести спостереження за функціональним станом організму в умовах високогір'я, провести розвідку маловивчених перевалів Сосновий та Кічі-Марка Нижній.

Група на перевалі Тогузкель.

Зліва направо: Шведененко І., Миколок Ю., Білий В., Братухін С., Сверкунов А. Ю., Гірча М., Біловзорова М., Мартинов С. В.

Довідкові відомості про подорож.

1. Організація, що проводить подорож: Миколаївський обласний Центр туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді.

2. Вид туризму: гірський.

3. Заявлена нитка маршруту: сел. Нижній Архиз – САО – пер. Карабек (н/к, 2330) – пер. Озерний Архизський (н/к, 2620) – р. Маруха – пер. Кизил-Ауш (н/к, 2871) – р. Аксаут – пер. Орючат (1А, 2994) – р. Улу-Марка – пер. Хаджибей Північний (1Б*, 3314) – озеро Хаджибейське - пер. Верхній Азгек (1Б, 3446) – пер. Тогузкель (1А, 3230) – пер. Кічі-Марка Нижній (~1А, розвідка, рад.) – пер. Сосновий (~1А, розвідка, рад.) – пер. Мухинський (н/к, 2764) – пер. Бики (1А, 3000) – пер. Двувітний (1А, 3220) – р. Гідам – с. Верхня Теберда.

Запасні варіанти:

- замість пер. Хаджибей Північний (1Б*, 3314) – пер. Джугутурлючат Азгекський (Учбовий) (1Б, 3440);
- виключити розвідку пер. Сосновий та Кічі-Марка Нижній;
- після пер. Мухинського – ріка Муху – пер. Двувітний (1А, 3230);
- після пер. Мухинський – ріка Муху – сел. Теберда.

4. Пройдена нитка маршруту: сел. Нижній Архиз – САО – пер. Карабек (н/к, 2330) – пер. Озерний Архизський (н/к, 2620) – р. Маруха – пер. Кизил-Ауш (н/к, 2871) – р. Аксаут – пер. Орючат (1А, 2994) – р. Улу-Марка – пер. Хаджибей Північний (1Б*, 3314) – пер. Верхній Азгек (1Б, 3446) – пер. Тогузкель (1А, 3230) - вершина Тогузкель-Баши (н/к, 3296,9 м, рад.) – р. Мала Марка – пер. Мухинський (н/к, 2764) – сел. Нижня Теберда.

5. Довжина активної частини маршруту: 120,1 км

6. Тривалість подорожі: 12 днів (активна частина) у т. ч. 1 днювання

7. Аварійні варіанти виходу з маршруту: з долини ріки Зеленчук – до сел. Нижній Архиз; з долини ріки Маруха – до прикордонної застави у верхів'ї ріки; з долин рік Аксаут, Улу-Марка, Мала Марка – до сел. Червоний Карачай; з долин річок Хаджибей, Азгек, Муху – до сел. Нижня Теберда.

8. Маршрутні матеріали розглянуті МКК Миколаївської обласної федерації туризму (шифр МКК 214-00-325-3201) по клопотанню МКК управління освіти і науки облдержадміністрації (шифр МКК 114-03-20000000).

Склад групи

№ п/п	П. І. Б.	Дата народження	Місце роботи, навчання	Туристська підготовка
1	Мартинов Сергій Володимирович	18.03.72	ОЦТКЕ ум, керівник гуртка	3 к. с., Центральний Кавказ, У; 1 к. с., Західний Кавказ, К
2	Сверкунов Артем Юрійович	24.01.1976	МЗМФО, начальник відділу постачання	2 к. с., Зах. Кавказ, У
3	Гірча Марія Сергіївна	30.12.1993	ЗОШ №1, учениця	1 к. с., Архиз, У
4	Миколюк Юрій Олександрович	17.09.1992	Вознесенський коледж МДАУ, студент	1 к. с., Архиз, У
5	Братухін Сергій Олександрович	05.01.92	ЗОШ №42, ученик	1 к. с., Архиз, У
6	Шведененко Ігор Олегович	21.08.92	Миколаївський політехнічний технікум, студент	1 к. с., Архиз, У
7	Біловзорова Марина Олегівна	13.12.88	МДУ, студентка	2 к. с., Крим, У (п)
8	Білий В'ячеслав В'ячеславович	22.10.92	Миколаївський політехнічний технікум, студент	1 к. с., Крим, У (п)

Відомості
про район
подорожі

Західним Кавказом називають район Кавказу к заходу від Ельбрусу з межами по верхній течії Кубані та Ненскри. В більш вузькому розумінні до Західного Кавказу відносять ту область, що включає високогірну, вкриту кригами дільницю Головного Кавказького Хребта (ГКХ) довжиною близько 200 км. Розташовані на захід більш низькі гори відносять до Південно-Західного Кавказу.

На Північ від ГКХ йдуть дороги, поділені глибокими долинами притоків Великої Лаби і Великого Зеленчуку. На відстані близько 20 км від ГКХ паралельно йому розташований хребет Абішира-Ахуба, який відноситься до системи Передового (Бічного) хребта.

Річки північного схилу ГКХ прорізають боковий хребет вузькими ущелинами, а у верхів'ях багато долин має обширні котловини. Свій початок річки беруть від криг та сніжників, максимум води доводиться на літо. У своїй більшості ріки чисті та прозорі. Гірська річка – серйозна перешкода. Особливо тяжка переправа в дощову погоду, коли рівень води значно підіймається. На Кавказі, де є досить густа сіть доріг й троп, практично через усі крупні річки є мости.

В цьому краї багато озер. На висоті більш великі з них лежать в карах, що залишились після древніх криг. Безліч невеликих карових і моренних озер (деякі з льодом до кінця літа) надають цим горам особливу чарівність. На сейсмічній карті Кавказ віднесений до 7-8 бальної зони. Землетрус в горах небезпечний виникненням каменепаду, обрушенням карнизів і селями. Хоча сильні поштовхи рідкісні, але вірогідність їх примушує ретельно підходити до вибору місця бівуака, критично оцінювати його (у тому числі і готові майданчики) з погляду каменепаду.

На клімат району роблять визначальний вплив два чинники: близькість до Чорного моря і ланцюги високих гір. Вплив моря сильніше на південних схилах, які перехоплюють значну частину вологи теплих західних і південно-

західних вітрів. Біля їх підніжжя і на побережжі випадає близько 1500 мм опадів в рік.

З висотою кількість опадів росте, досягаючи 3000 мм і більше. На північних схилах холодніше і сухіше. З підйомом в гори температура падає, а кількість опадів росте.

За останню сотню літ площа більшості льодовиків зменшилася приблизно на чверть, а число їх через дроблення виросло (хоча деякі дрібні зникли зовсім). Середня товщина карових льодовиків складає 25-30 м, а крупних долинних – 100 м. Льодовики продовжують відступати, морени покриваються травою і чагарником. Для Кавказу характерна близькість глетчерів і яскравої зелені.

В'їжджаючи в гори з півночі, спочатку перетинаєш пояс листяних лісів, що починаються з висоти 500-600 м. Нижній його поверх (до 900-1000 м) представлений дубово - грабовими лісами з ліщиною, ясенем, грушею, а верхній (до 1400 м) – буками. В широких освоєних частинах долин подібні ліси зустрічаються островами, але круті, труднодоступні схили ущелин вони покривають суцільно. По берегах річок росте вільха і верба. На висотах від 1200-1400 до 2200 м розташовані темнохвойні ліси (ялиця., ялина). Сухі сонячні схили і скелі зайняті сосною.

Вище йде субальпійський пояс, межі якого коливаються від 1800 до 2500 м. Над кромкою високостовбурного лісу тягнеться смуга буку, березового, кленового криволісся. Тут царство кольорів: оранжеві девясіли, сині дзвоники, білі ромашки, рожеві мальти, жовті лілії, малинова конюшина.

На пологих схилах, де пасуть худобу, травостій бідніше. Тут виділяються чагарники кінського щавлю і отруйної чемериці. На альпійських лугах (2500-3000 м) коротка трава не приховує каміння. Квітковий килим заповнений яскраво-синіми гіацинтами, ліловими примулами, жовтцями, рожевими астрами і фіолетовими дзвониками. Трава і квіти ростуть і на скельних ділянках високо над сніжниками і льодами.

Тваринний світ включає більше 40 видів ссавців і 120 видів птахів. В лісах водяться кабан, косуля, кавказький олень, рись, шакал, куниця. Всюди зустрічається заєць-русак. Розповсюдилася алтайська білка, є і вовки.

Бурий ведмідь влітку тримається у межі лісу, де можна наткнутися на залишену ним ліжку. На трав'янистих уступах поблизу лісу можна побачити стадо сарн, а на скелях у верхів'ях ущелин – турів.

Серед птахів лісового і лугового пояса є як звичайні для середньої смуги – сойка, дятел, зозуля, так і гірські – кам'яна куріпка (кеклик), білоголовий сип, чорний гриф. У високогір'ї живе улар (крупна сіра індичка) і чорна, з жовтим дзьобом альпійська галка, що мешкає біля льодовиків і сніжників.

З плазунів зустрічаються (аж до скель альпійського пояса) ящірки, вужі, медянки, степова і кавказька гадюки. В субальпійській зоні гадюка тримається біля скель і осипів.

В річках і деяких озерах водиться форель.

На Західному Кавказі діють заповідники Кавказький і Тебердінській (з філіалом в Архизі).

Передгір'я і долини, придатні для землеробства, густо заселені. Основний вид господарської діяльності – скотарство. Перегін худоби на гірські пасовища відбувається в травні – червні, сезон звичайно триває до вересня. Для тимчасового мешкання служать традиційні коші – хатини з колод, каменя, драні або лозин і намети.

Луки в долинах, де є дороги, використовуються під сінокоси. Горці ними дорожать, очищають від каміння і обгороджують.

Район Західного Кавказу – один з найстаріших та відомих полігонів для гірських походів. Всі популярні перевали району пройдені та докладно описані в обох напрямках. Але при бажанні можна знайти і місця, ще не зовсім, або, навіть, і зовсім не вивчені.

Західний Кавказ відрізняється наявністю великої кількості озер, прозорістю річок, невеликим сучасним обледенінням, але яскраво вираженим типом альпійських вершин. Хороші умови приїзду, велика кількість перевалів 1А-1Б категорії складності роблять цей район ідеальним для проведення походів першої-другої категорії складності, але неважко скласти маршрут і 3-4 категорії. Якщо врахувати ще й щодо хорошу дорожню мережу, а значить, можливість заїзду та виїзду практично з будь-якої великої долини і завіз туди закидань, не дивно, що цей район користується великою популярністю у гірських туристів. У той же час в цьому районі є долини і перевали рідко відвідувані, наприклад, Гедейж, Гараликол, Нахарській вузол і деякі інші.

Рятувальний загін Тебердіно-Домбайського району знаходиться на території турбази "Азгек" у місті Теберда; Верхньо-Кубанського району - в аулі Учкулан Карачаївського району; Аксаутського району - у верхів'ях Аксаутської ущелини (Зеленчукський район); Архизсько-Лабінського району - на турбазі "Архиз" в селищі Архиз Зеленчукського району.

Велику небезпеку становлять снігові лавини. Взимку особливо небезпечні в цьому відношенні ущелини Гоначхірське, Домбай-Єльгенське (верхів'я), Алібекське (деякі ділянки), Аманаузське, а також ділянка автодороги Теберда - Домбай, найближчі околиці селища Архиз. В деякі лавіноактивні зими небезпечно знаходитися навіть у місті Теберда біля підніжжя гори Кель-Баші. У зимовий період категорично заборонені екскурсії та походи в лавинонебезпечних райони. Прихід весни в горах супроводжується масовим сходом мокрих лавин. Схід підсилюють теплі дощі - "двірники". У цей час заборонено виходити у високогір'ї.

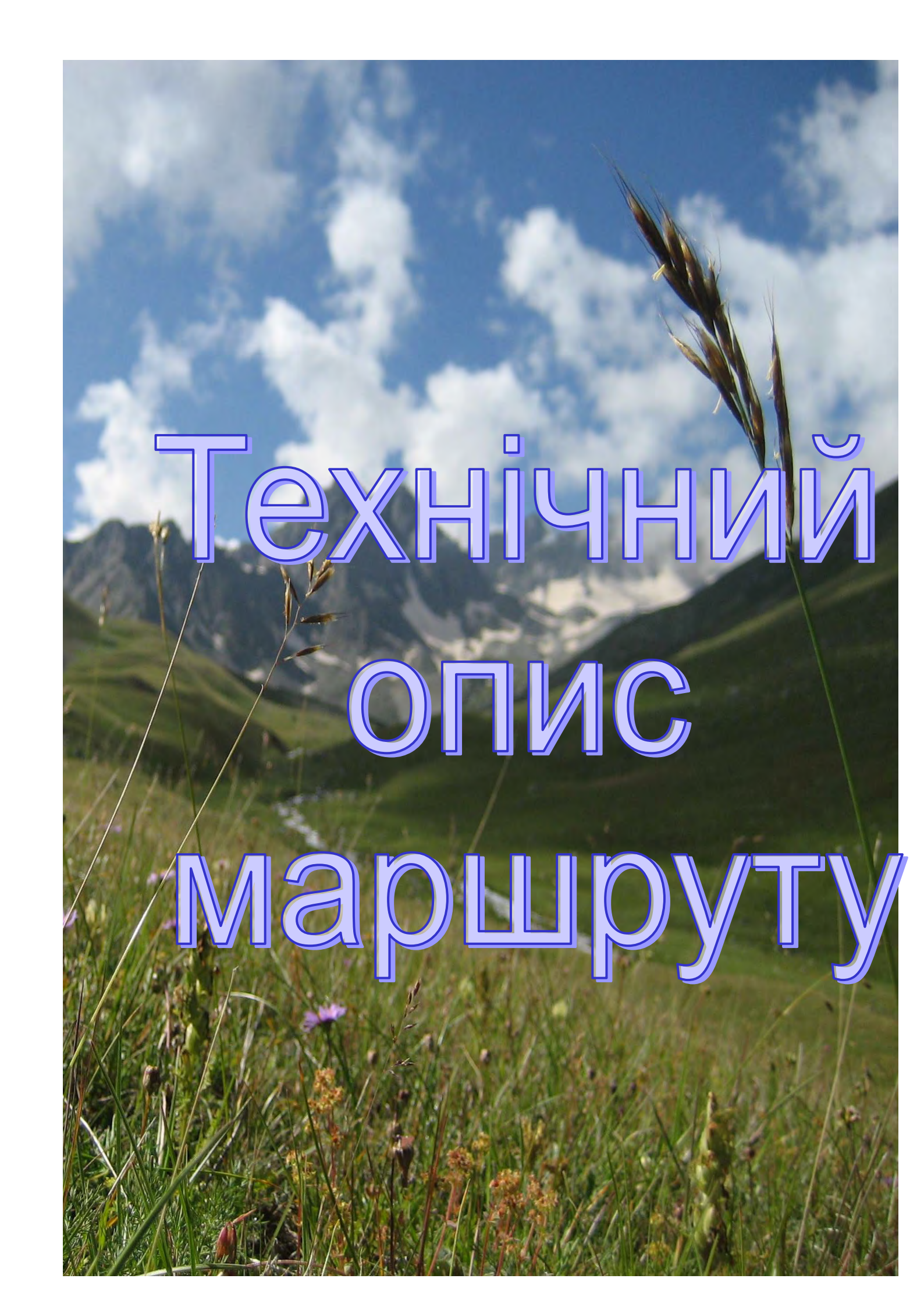
Крім гірських і пішохідних, район Західного Кавказу привабливий і для водних подорожей. Великі річки - Великий Зеленчук, Аксаут, Теберда, Кубань становлять значний інтерес для водних походів 2-4 категорії складності.

№ з/п	Дата	Ділянка шляху	Характер місцевості	Час виходу на маршрут та зупинки на ночівлю	Чистий ходовий час	КМ	Погодні умови	Місце ночівлі
1	25.07.	Нижній Архиз – струмок Гороховий	Асфальтована дорога	17.30 18.00	30 хв	2,1	Ясно, тепло.	Поруч з балкою Горохова, над дорогою.
2	26.07	Місце ночівлі – САО –плече вершини 2326 м.	Асфальтована дорога. Від обсерваторії - ґрунтова дорога.	7.40 19.25	7 г 20 хв	28,5	Ясно, тепло.	Перемичка між вершинами 2326 м і 2385 м, за злиттям доріг.
3	27.07	Місце ночівлі – перевал Карабек (н/к,2330м) – перевал Озерний Архизський (н/к, 2620 м) – кордон лісу в долині ріки Маруха.	Тропа, траверс трав'янистих схилів. Початок спуску з перевала Озерний по трав'янисто-осипному, потім трав'янистому схилу. Біля кордону лісу тропа губиться серед високотрав'я.	8.15 19.00	5 г 35 хв	17,2	Утром ясно, в середині дня – мінлива хмарність, туман, потім дощ.	Кордон лісу.
4	28.07	Місце ночівлі – долина ріки Марухи. Вимушене напівднювання	До ріки Маруха по тропі, потім по дорозі.	15.20 17.15	1 г 10 хв	4,1	З ранку – дощ, туман. Після обіду – деяке прояснення	Поруч з дорогою, в 10 хв. від ріки Маруха.
5	29.07	Місце ночівлі – перевал Кизил-Ауш (н/к, 2871 м) – ріка Кизил-Ауш – долина ріки Аксаут.	Тропа, трав'янисті схили середньої крутизни. На перевал виводить трав'янистий схил (до 30 гр) с виходами дрібного осипу. Кам'яниста тропа на спуску. Дорога по долині ріки Аксаут.	8.05 19.40	7 г 25 хв	17,5	Похмуро, прохолодно. Ввечері – дощ.	Долина ріки Аксаут.
6	30.07	Місце ночівлі – долина ріки Орючат. Напівднювання	Дорога.	8.35 9.00	25 хв	1,5	Мінлива марність.	Долина ріки Орю чат.
7	31.07	Місце ночівлі – долина ріки Орючат - перевал Орючат (1А, 2994 м) – долина ріки Улу-Марка.	Тропа в ущелині ріки Орючат. Перед перевалом Орючат трав'яниста полога долина звужується, крутішає. Некруті морени. Рухливий осип на перевальному зльоті. На спуску - тропа, трав'янисто-осипний схил (25-30 гр). Тропа по долині ріки Улу-Марка.	8.10 17.45	5 г 35 хв	11,4	Ясно, тепло. В середині дня – похмуро, невеликий дощ.	Долина р. Улу-Марка.

8	1.08	Місце ночівлі - урочище Джугутурлючат.	Крутий (30-35, місцями до 40°) трав'янистий схил, середній крутий осип. У висячій долині піднімаємось по моренам та зрідка трав'янистими майданчиками.	9.10 12.00	2 г 05 хв	1,8	Вранці туман, видимість - 50-70 метрів. В середині дня - сильний дощ. Пізно ввечері - прояснення.	Урочище Джугутурлючат.
9	2.08	Місце ночівлі - перевал Північний Хаджибей (1Б*, 3314 м) - озеро Хаджибейське.	Некруті морени, розсипи великих брил, сніжники. Крутий (до 45 гр) рухливий осип на підході під скелі. На скельній ділянці (35 м, до 60 гр) організація командної страховки для першого та останнього, перил для всіх інших учасників. Після скель - пологий осип та сніжник. Спуск з перевала по середньої крутизни осипу та снігу. Пологе моренне поле. Крутий (до 35-40 гр) трав'янисто-осипний кулуар перед Хаджибейським озером.	7.45 18.45	6 г 50 хв	6,1	Зранку ясно, ближче до обіду - туман, дощ.	Хаджибейське озеро.
10	3.08	Днювання на Хаджибейському озері.	-	-	-	-	Мінлива хмарність.	Хаджибейське озеро.
11	4.08	Місце ночівлі - перевал Верхній Азгек (1Б, 3446 м) - озеро 2997 м.	Від озера підйом по трав'янисто-осипному схилу (25-35 гр) в обхід баранячих лобів. Широкий осипний схил (20-25, місцями до 30 гр), ледь помітна тропа на перевал. Спуск по крутому (до 35 гр) сніжнику. Невелика, але вкрай рухлива та каменебезпечна ділянка крутого (до	07.05 16.00	4 г 35 хв	7,2	З ранку ясно, тепло. Після 11.00 - щільна хмарність, після 13.00 - дощ.	Озеро 2997 м.

			45 гр) осипу. Морени, середньої крутизни сніжники та трав'янисто-осипні схили. Моренне плато. Від перемички зі скельним зубом – середні та пологі трав'янисті схили.					
12	5.08	Місце ночівлі – перевал Тогузкель (1А, 3230 м) – гора Тогузкель-Баши (н/к, 3296,9 м, рад.) – долина ріки Мала Марка – перевал Мухинський (н/к, 2764 м) – селище НижняГеберда.	Підйом та траверс трав'янисто-осипного схилу(до 35 гр), слаба тропа вздовж гребеня хребта. Дрібний рухливий осип (35 гр) на спуску. Моренні поля, трав'янисті та трав'янисто-осипні схили середньої крутизни. Тропа в долині ріки Мала Марка. Підйом на Мухинський перевал крутому(до 40 гр) трав'янистому схилу та по тропі. Спуск з перевалу ґрунтовою дорогою.	6.15 17.45	6 г 55 хв	22,7	З ранку ясно, тепло. До середини дня – мінлива хмарність.	- « -
Разом						120,1 км		

Кілометраж з урахуванням гірського коефіцієнта.

Технічний
опис
маршруту

25.07.09

Нижній Архиз – Горохова балка.

Ходовий час 30 хв

Перепад висоти: підйом 105 м

Кілометраж 2,1 км

Виходимо о 17.30 в Нижньому Архизі (Букове), біля залізобетонного моста через Зеленчук. Керівник їде далі, до Архизу – зробити відмітку у рятувальників та зателефонувати в Миколаїв про вихід групи на маршрут. За мостом - асфальтована дорога до селища астрономів та САО (Спеціальна Астрофізична Обсерваторія). Зліва по ходу - вхід в Історико-Архітектурний Археологічний комплекс "Нижнеархизське городище". В 25 хвилинах від городища вгору по дорозі - міст через струмок Гороховий (**фото 1**) в однойменній балці. Відразу за мостом на лівий по ходу схил від дороги відходить малопомітна стежка. Піднімаємося по ній, в 5-10 хвилинах від дороги - пологі майданчики для ночівлі, багато дров. Вода - в слабкому струмочку на С від табору або в Гороховому струмку. О 18.00 ставимо табір. О 18.30 два учасники очікують керівника біля моста через Зеленчук.

26.07.09

Горохова балка - САО - плече вершини 2326 м.

Ходовий час 7 г 20 хв

Перепад висоти: підйом 990 м

Кілометраж 28,5 км

Ясно, тепло.

О 7.40 виходимо на екскурсію в Нижнеархизське городище (**фото 2,3**).

Вартість - 30 крб. - діти і студенти, 50 крб. – дорослі. Екскурсовод + 100 крб. на групу. Екскурсія зайняла 3 години 10 хвилин. (Подолана відстань та час екскурсії включені в ходовий час та кілометраж дня).

Об 11.40 виходимо з місця ночівлі, спускаємося на дорогу і рухаємося по ній вгору (**фото 4**). На жаль, інформація про стежку, яка суттєво скорочує

відстань до САО (по дорозі до неї 17 км) була не зовсім точною (стежка починається буквально в 100-150 м від моста через струмок Гороховий). Пропустивши місце перетину стежки та дороги, вже не маємо іншого виходу, ніж підніматися по дорозі. Через 3 г 25 хв. вийшли на САО (**фото 5**). Оскільки екскурсійний день - до 16.00, то, на жаль, не потрапляємо на екскурсію.

Від обсерваторії по ґрунтовій дорозі вирушаємо в ПдС напрямі. Через 15 хвилин, біля напівзруйнованої будови на пагорбі, розвилка доріг. Вирушаємо вліво, східніше, мимо будови (**фото 6**). Через 30 хвилин дорога виходить на перемичку між вершинами 2 326 м і 2 385 м. Тут проходить покращена ґрунтова дорога від САО на селище Маруха. За злиттям доріг о 19.25 ставимо табір (**фото 7**). Готуємо на газі, вода в слабкому струмочку перед злиттям доріг. Обід (на САО) на газі.

27.07.09

Плече вершини 2326 м - перевал Карабек (н/к, 2330 м) -

перевал Озерний (н/к, 2620 м) - кордон лісу в долині річки Маруха.

Ходовий час 5 г 35 хв

Перепад висоти: підйом 460 м

Кілометраж 17,2 км

спуск 440 м

Вранці ясно, в середині дня - мінлива хмарність, туман, потім дощ.

Вихід о 8.15. Рухаємося на Пн по дорозі (**фото 8**). Справа по ходу - балка Пастухова. Через 10 хвилин після виходу дорога повертає на С і по хребту Ужум йде на селище Маруха. Продовжуємо рух на ПдЗ по стежці. Відкривається вид на долину річки Маруха (**фото 9**). Попереду видно скальні виступи - гори Пастухової. Стежка траверсом огинає її зі С по лівому по ходу схилу (**фото 10**). Через 1 ч 45 хвилин після виходу, в 10.55 спускаємося з відрогу Пастухової на трав'янисту сідловину перевалу Карабек (н/к, 2330 м) (**фото 11-13**), першого перевалу на нашому

маршруті. Знімаємо записку групи "Подорожник" з Донецька від 24.06.09. У записці дончан деяка плутанина: перевал вони називають "Карабет" і вказують, що продовжують рух у бік перевалу Карабек. (Ймовірно, мається на увазі перемичка між горою Амакчат і вершиною 2 694 м)

Після перевалу стежка переходить на 3 схил гори Амакчат. Тепер милуємося долиною Великого Зеленчука (**фото 14**). Правда, види починають закривати хмари, що згущуються. О 13.00 починається дощ. О 14.50 виходимо на перемичку між Амакчатом і вершиною 2 694 м (**фото 15**), яку обходимо по С схилу. Від перевала Карабек - 1 г. 25 хв. Продовжуємо рух на Пд. Тропа траверсує 3 схил гори Великий Карабек. Попереду, на ПдЗ, відкриваються верхів'я правих (*тут і далі поняття «правий», «лівий» даються орографічно, якщо інше не обумовлюється окремо*) притоків Зеленчука - струмків Ліневого і Рапочая (**фото 16**). Стежка починає плавний підйом на гребінь (**фото 17**). Через 1 г. 25 хв. від перевала Амакчат, в 17.05 піднімаємося на перевал Архизський Озерний (н/к, 2 620 м) (**фото 18**). Знімаємо записку групи ЦДЮТЕ "Черемушки", Москва, від 24.07.09. Дощ, туман, вітер.

Починаємо спуск на С спочатку по трав'янисто-осипному, потім трав'янистому схилу (**фото 19**). Стежка йде у С, ПдС напрямі, ближче до правого по ходу схилу лощини із скальними виходами. Незабаром нас накриває туманом, видимість падає. Через 25-30 хвилин після початку спуску, перейшовши струмок, виходимо до кордону лісу на обширну, полого, місцями заболочену луговину. Стежка губиться серед високотрав'я. Попереду круті порослі лісом схили, знову починається дощ. Стаємо на ночівлю о 19.00 (від перевалу 40 хвилин) (**фото 20**). Готуємо на дровах, вода - в численних струмочках на луговині. Обід (на 3 схилі гори Амакчат) на газі.

28.07.09

Кордон лісу в долині річки Маруха - долина річки Маруха.

Вимушене напівднювання.

Ходовий час 1 г 10 хв

Перепад висоти: підйом 120 м

Кілометраж 4,1 км

спуск: 400 м

З ранку - дощ, туман. Залишаємося на напівднювання. Провели розвідку подальшої дороги.

Після обіду погода покращується. Похмуро, низька хмарність, але досить добра видимість. О 15.20 виходимо на маршрут. Стежка траверсує покритий лісом схил в Пд напрямі. Через 30 хвилин виходимо в безлісу широку лощину, по ній спускаємося до мосту через Маруху (**фото 21, 22**), що видніється внизу. На мосту через 45 хвилин після виходу (**фото 23**). Переходимо на правий берег річки, йдемо по дорозі на ПдЗ, вгору по Маруху. Через 15 хвилин вліво по ходу, на Пд, відходить ущелина, що виводить до перевалу Кизил-Ауш. На лівому березі річки майже навпроти неї - біла будівля покинутої ферми. Знаходимо дорогу, що йде вгору по нашій ущелині. Рухаємося по ній на Пд, ПдС. Через 10 хвилин на відповідному майданчику о 17.15 зупиняємося на ночівлю. Готуємо на дровах, вода - в струмку в 100 метрах на Пн від дороги.

29.07.09

**Долина річки Маруха - перевал Кизил-Ауш (н/к, 2871 м) –
річка Кизил-Ауш - долина річки Аксаут.**

Ходовий час 7 г 25 хв

Перепад висоти: підйом 971 м

Кілометраж 17,5 км

спуск 1091 м

Похмуро, прохолодно. Увечері - дощ.

Вихід в 8.05. Йдемо вгору, на ПдС, по дорозі на правому березі струмка **(фото 24)**. Незабаром дорога переходить в стежку, що круто піднімається в тому ж напрямі. Через 1 г. 5 хв. виходимо до кордону лісу. Ще через 20 хвилин – кош **(фото 25)**. Але, молодий парубок, його мешканець, майже не розмовляє українською. Через півгодини від коша виходимо в цирк перевалу Кизил-Ауш. Справа по ходу, на Пд, височіє засніжена вершина Кизил-Ауш-Дупур. Зелені схили, починаючи десь з 2 500-2 600 м, теж припорошені свіжим снігом. Це сліди вчорашнього циклону. Але, поки ми піднялися туди, сонце, що часом проглядало, майже злизало сніг. Прямо перед нами - довгий зелений гребінь, на хребті - сідловина на південь від його. Піднімаємося вище по гребеню на С. Поступово з під нього виглядають три виражених сідловини в хребті **(фото 26)**. Перевал Кизил-Ауш - ліва по ходу, найпівнічніша з них.

Справа по ходу залишається струмок і скальний виступ, що закриває цирк з озером перед вершиною Кизил-Ауш-Дупур.

По широкій лощині справа по ходу від гребеня піднімаємося на перевал по крутому (до 30°) трав'янистому схилу з виходами дрібного осипу **(фото 27)**. Від виходу в цирк перевалу до сідловини - 1 г. 25 хв. На перевал піднялися о 12.10 **(фото 28, 29)**. Зняли записку москвичів (3 чол., керівник Ляпін) від 23.07.09. О 12.40 починаємо спуск в долину річки Аксаут. Вниз по лівому берегу річки Кизил-Ауш серпантинном спускається натоптана кам'яниста стежка **(фото 30)**. Через 30 хвилин проходимо повз коша. За словами гостинних пастухів, цього року ми - третя група, яка тут проходить. Близько 15.00 починається дощ. Стежка (нижче - майже дорога) за 1 г 20 хв. від коша спускається на ґрунтовку, що йде по долині Аксаута **(фото 31)**. Далі рухаємося на ПдС, вгору по лівому берегу Аксаута. Через 45 хвилин - потужний струмок і ферма

справа по ходу від дороги. За півгодини доходимо до містка через річку Хадюка, ще через 15 хвилин дорога по мосту переходить на правий берег Аксаута (**фото 32**) і вирушає вбік від річки. Після 35 хвилин руху від мосту дорога знов підходить впритул до річки, ще через 5 хвилин повертаємо на розвилці на З, на зарослу ґрунтовку. Через 5 хвилин, о 19.40, стаємо на ночівлю на майданчику поряд з дорогою. Готуємо на дровах, вода в невеликому струмочку, що біжить прямо по дорозі. Обід (перед кошом з боку Аксаута) на газі.

30.07.09

Долина річки Аксаут - долина річки Орючат.

Вимушене напівднювання.

Ходовий час 25 хв Перепад висоти: підйом 90 м
Кілометраж 1,5 км

Ясно, тепло.

Вихід після вчорашнього напруженого дня зробили о 8.35. Повернулися на аксаутську дорогу, продовжили рух вгору по Аксауту. Через 10 хвилин звернули на С, на дорогу в долину річки Орючат (в 10 хвилих далі вгору по Аксауту - міст через Орючат). Через 15 хвилин наша дорога підходить впритул до Орючата. Зустрічаємо групу з чотирьох чоловік (Армавір-Новокубанськ). Вони спустилися з "нашого" Орючата. За їх словами, циклон приніс рясні снігопади вище 3 000 м, місцями з'явилася лавинна небезпека: на їх очах з вершини Велика Марка зійшла лавина. Зважаючи на це, вирішуємо залишитись на напівднювання.

Готуємо на дровах, вода - в річці Орючат.

31.07.09

Долина річки Орючат - перевал Орючат (1А, 2994 м) –
долина річки Уллу-Марка.

Ходовий час 5 г 35 хв

Перепад висоти: підйом 1124 м

Кілометраж 11,4 км

спуск 684 м

Ясно, тепло. В середині дня - похмуро, невеликий дощ.
Вихід о 8.10.

Піднімаємось по дорозі на правому березі Орючата. Дорога поступово переходить в стежку (**фото 33**). Через 40 хвилин після виходу переходимо струмок, ще через 15 хвилин перебираємося на лівий берег Орючата. Через 1 г. 10 хв. після виходу проходимо кордон лісу (**фото 34**). Майже в двох кроках від нього - кош, біля якого нас зустрічають страхітливі зовні, але добрі внутрішньо собаки і їх мовчазні господарі.

Починаємо підйом по довгій і пологій висячій долині Орючата на ПдС (**фото 35**). На ПнЗ, в хребті Мисти-Баши добре видно перевал Хадюка з характерними червонуватими осипами на північ від перевалу. Через 35 хвилин після коша відкривається вид на перевал Орючат, перший категорійний перевал нашого маршруту. Трав'яниста полога долина звужується, стає більш крутішою. Морени поступово витісняють траву (**фото 36**). Після 1 г. 15 хв. ходу від коша виходимо на осип, вперше в поході надіваємо каски. Виходимо на слабу стежку, яка по правому борту долини траверсом виводить нас на перевал Орючат (1 А, 2 994 м). Перевальний зліт камененебезпечний (**фото 37**). На перевалі ми о 13.10, від коша 2 г. 15 хв. (**фото 38, 39**). Зняли записку вчорашніх знайомих - групи з Армавіра і Новокубанська від 30.07.09.

О 13.35 починаємо спуск в долину річки Уллу-Марка в С та ПнС напрямі. Майже непомітна стежка на трав'янисто-осипному схилі (25-30°) йде в обхід скельного виходу (**фото 40**). Через 15 хв. вона виводить в некрутий кулуар з осипним дном і трав'янистими бортами. По кулуару спускаємося

на пологі частину долини, до витоків Уллу-Марки **(фото 41)**. Від перевалу - 40 хвилин. Далі йдемо по стежці на лівому березі річки **(фото 42)**. Підйом до нашого наступного перевалу, Північного Хаджибея, починається на правому березі Уллу-Марки. Ми не переходили річку, оскільки на всіх картографічних матеріалах острівець лісу, а значить, комфортніша стоянка з вогнищем, позначений на лівому березі. Проте ліс в місці нашої стоянки був на обох берегах Уллу-Марки, тому раціональніше перейти річку в її верхів'ях (на правому березі теж є стежка). Через 20 хвилин після спуску до річки - невеликий красивий каскад водопадів, ще через 15 хвилин - пам'ятник загиблому вівчареві. Через півгодини після пам'ятника, вибравши відповідне місце, вброд переходимо на правий берег Уллу-Марки **(фото 43)**. Орієнтир місця броду - перше дерево на правому березі річки. Ширина річки (основного струменя) в місці броду - 8-12 м, глибина - 0,6 м, швидкість течії - близько 2 м/с. Продовжуємо рух вниз по річці, через 10 хвилин, в 17.45 на рівному трав'янистому майданчику біля ліска ставимо табір **(фото 44)**.

Після постановки табору частиною групи виходимо на розвідку завтрашнього маршруту. Піднявшись до межі лісу і переглянувши шлях до пологої частини урочища Джугутурлючат, вирішуємо побачити і варіанти підйому в сусідню ущелину - в долину, що виводить до перевалу Кічі-Марка Нижній. На жаль, туман, що піднімався, сильно затруднював огляд. Але можна зрозуміти, що перший ступінь підйому (від Улу-Марки) явно складніше, ніж підйом до Північного Хаджибею. Трав'янисті схили крутіше (по глазомірним оцінкам - місцями до 45°), немає осипних ділянок, які трохи полегшують і підйом, і спуск. У вологу погоду підйом

потребує особливої обережності. Можливе, наведення однієї-двох ділянок поручнів.

Навпроти нас на лівому березі річки - покинутий кош, трохи нижче від нього - колода через річку. Але сподіватися, що вона лежить там щороку, мабуть, не стоїть. Готуємо на дровах, вода в численних струмках, що впадають в Уллу-Марку. Обід (витоки Уллу-Марки) на газі.

01.08.09

Долина річки Уллу-Марка - урочище Джугутурлючат.

Ходовий час 2 г 05 хв

Перепад висоти: підйом 490 м

Кілометраж 1,8 км

Вранці туман, видимість не перевищує 50-70 метрів. В середині дня - сильний дощ. Пізно увечері - прояснення.

Відкладаємо вихід. Близько 9 години погода покращується, вихід в 9.10. Піднімаємося на ПнС через острівець лісу, потім по крутому (30-35, місцями до 40°) трав'янистому схилу. Орієнтир підйому - трав'яниста виїмка між скальних виходів. Через півгодини після виходу пересікаємо середній крутий осип (**фото 45**), продовжуємо підйом в ПдС напрямі. Ще через 50 хвилин, в 11.05 виходимо до висячої долини, яку замикає вершина Хаджібей-Баши - урочища Джугутурлючат (**фото 46**). Сонце поступово ховається за хмарами. Загальний час підйому від Уллу-Марки - 1 г. 20 хв. Починається дощ. З незначними перервами він не вщухає до вечора. Піднімаємося на ПдС по моренах і рідких трав'янистих п'ятачках. Через 45 хвилин після виходу у висячу долину ставимо табір на невеликому зеленому майданчику між величезних каменів (**фото 47**). Між каменями знаходимо місце, де біжить невеликий струмочок. Є потужний струмок і в "кишені" між мореною і скельним відрогом, що замикає долину з півдня. Але підходи до нього камененебезпечні - стіни відрогу, заввишки 200-300 метрів, майже прямовисні, є сліди недавніх каменепадів. Готуємо на газі.

02.08.09

Урочище Джугутурлючат - перевал Північний Хаджибей (1Б*, 3314 м) - озеро Хаджибейське.

Ходовий час 6 ч 50 хвилин
Кілометраж 6,1 км

Перепад висоти: підйом 514 м
спуск 436 м

Вранці ясно, ближче до обіду - туман, дощ, що продовжувався протягом дня.

Вихід в 7.45. Рухаємося вгору по висячій долині серед розвалів великих каменів у С напрямі (**фото 48**). Через 55 хвилин підходимо до підніжжя гори Хаджибей-Баши. Зліва по ходу від неї, на С, підйом в цирк перевалу Учбового (1 Б, 3 440 м). Справа по ходу, на ПнС, - скельний пояс перевалу Північний Хаджибей (1 Б*, 3 314 м) (**фото 49**). Можливі два варіанти підйому: по скелях, в найвужчому (близько 60 м по вертикалі) місці скального поясу, або правіше по ходу, де суцільні скелі прорізають два вузьких снігових кулуара. Для остаточного вибору варіанту підйому робимо невелику розвідку, вийшовши під скельний пояс і детально оцінивши обстановку в безпосередній близькості від складної ділянки.

Робимо вибір на користь скельного варіанту (**фото 50**): і по описах, і після перегляду він здається нескладним. Снігові кулуари, на наш погляд, складніші технічно і небезпечніші: 250-300 метрів крутого (35-40°) снігу з небезпечним викотом, причому долати цей сніг доводиться під постійною загрозою каменепадів із скельної стіни відрогу, що замикає висячу долину з півдня.

За 35 хвилин, о 10.25 підходимо до початку скельного підйому по нескладному сніжнику (**фото 51**) і крутому (до 45°) осипу (**фото 52**).

Нескладний камін, по якому логічно починати підйом, доступний або після траверсу крутого сніжника з небезпечним викотом (потрібні перила), або по вузькому ранткльофту під самими скелями. Йдемо по ранткльофту. Поки перша зв'язка навішує перила (**фото 53**), основна частина групи обробляє підхід до каміна, роблячи його зручнішим для пересування, і човниками переносить рюкзаки. Для цього довелося на крутій ділянці між скелями і снігом організувати командну страховку (через кам'яний виступ) (**фото 54**). Об 11.30 наведені перила підйому (дві ділянки, загальна довжина - 35 м). Всі учасники, крім першого, піднімаються по закріпленим перилам за допомогою схоплюючого. Об 11.50 (вгорі два учасника) нас накриває дрібний, але досить сильний дощ. Продовжуємо підйом, дотримуючись обережності. На щастя, дощ через 15-20 хвилин затихнув. О 13.40 вся група збирається на осипі вище скель. Для підйому потрібні 3-4 швелерних горизонтальних крюка (можливо додатково використовувати крюки, які вже пробиті по каменю). Підйом складається з двох частин: каміння (**фото 55**) (близько 20 м, **сильно зруйновані скелі!**); заглажені похилі скельні плити до виходу на пологий осип (**фото 56**) (близько 15 м, лазання ускладнене невеликим струмочком, що стікає з плит). В кінці каміна краще зробити пункт перестьобування, інакше на перилах виходить небезпечний маятник. Кріплення перил і пункту страховки вгорі - на великому камені, на самому початку пологого осипу. На тому ж місці потрібно кріпити спускові мотузки при спуску з Хаджибея на сторону Улу-Марки. У всіх інших варіантах довжина спуску буде істотно більша (50-60 м).

На пологому осипу негода (дощ і мокрий сніг) заставляє нас дві години вичікувати прояснення (**фото 57**). Проте все ж о 15.50 виходимо на маршрут, за 10 хвилин в ПдС напрямі по пологому осипу і сніжнику

(фото 58) піднімаємося на сідловину перевалу Північний Хаджибей (1 Б*, 3 314 м) **(фото 59, 60)**. Знімаємо записку групи туристів з міста Преїлі (Латвія) від 01.08.09. Вони проходили перевал в зустрічному для нас напрямі. Вітер, холодно, низька важка хмарність. Починаємо спуск на ПнС по середньому осипу і снігу **(фото 61)**. За 15 хвилин спускаємося на пологіе моренне поле. У розривах туману видивляємося оптимальний варіант спуску до З берега Хаджибейського озера. Через 45 хвилин від спуску з перевального зльоту підходимо (загальний напрям - С) до початку крутого (до 40°) трав'янисто-осипного кулуару із струмком **(фото 62)**. Кулуар виводить до озера, куди за 25 хвилин ми благополучно спускаємося. Спуск з моренного поля можливий і на південь від кулуару (там спуск простіший), але тоді доведеться обходити озеро. О 18.45 ставимо табір **(фото 63)**. Вода в струмку з кулуара, готуємо на газі. Обід (над скельним поясом) на газі.

03.08.09

Днювання на Хаджибейському озері.

04.08.09

Озеро Хаджибейське - перевал Верхній Азгек (1Б, 3446 м) - озеро 2997 м.

Ходовий час 4 г 35 хв

Перепад висоти: підйом 568 м

Кілометраж 7,2 км

спуск 449 м

Зранку ясно, тепло. Після 11.00 - щільна хмарність, після 13.00 - дощ. Вихід в 07.05. Починаємо підйом від Хаджибейського озера в Пн напрямі **(фото 64)**. За 15 хвилин підійшли до першої ступені баранячих лобів.

Приблизно посередині смуги скель по трав'янистому кулуару із струмочком за 20 хвилин виходимо до другої ступені. Продовжуємо підйом по трав'янистих полицках, лавіруючи між скельних виходів **(фото 65)**. Підйом на другу ступень баранячих лобів займає 15 хв.

Виходимо на обширний осипний схил (20-25, місцями до 30°). Пологим траверсом набираємо висоту в ПнЗ, з напрямі, орієнтуючись на пониження в гребені, що поступово відкривається. Місцями під ногами вгадується слабка стежка **(фото 66)**. Перед перевалом (за 15 хвилин до сідловини) - слабкий струмочок в каменях.

На сідловину, яка більше схожа на кам'янисте плато, піднімаємося о 9.10 **(фото 67, 68)**. Від стоянки на озері - 1 г. 50 хв. Зняли записку, від 30.07.09, вже знайомих нам латишів з міста Преїлі (правда, вони повідомляють в ній, що далі йдуть на Південний Хаджибей, а не на Північний...). О 10.15 починаємо спуск. На Пн сторону спускається сніжник, досить крутий (до 35°) в середній частині. Хоча сніг вже розм'якшений сонцем і непогано тримає, для підстраховки організуємо перила **(фото 69)**.

За 25 хвилин спускаємося на смугу осипу, який розділяє сніжники. Смуга неширока (200 - 300 м), але осип крутий (близько 45°), **украї рухливий і камненебезпечний**. Спускаємося двома групами по 4 чоловіки, в 100 м одна від одної, аби звести до мінімуму камненебезпечність **(фото 70)**. Не дивлячись на повільний і украї обережний спуск, з-під ніг обох груп раз у раз вилітають на нижній сніжник "заряди" кам'яного дробу. Через півгодини спускаємося на сніг. По ньому, потім по каменях в ПнС напрямі піднімаємося на гребінь бічної морени льодовичка, який лежить в цирку Верхнього Азгека і перевалу Учбового. Звідси видно ще один варіант спуску з Верхнього Азгека: по скельно-осипному гребеню на схід від сідловини **(фото 71)**. Він спускається сюди ж, на морену, оминаючи

сніжники. Але цей варіант явно небезпечніший: на С гребінь обривається значними скиданнями, а рухливий осип на його краю виглядає ненадійно. Знаходимо спуск з морени на С **(фото 72)** по широкому трав'янисто-осипному кулуару. За 15 хвилин спускаємося на кам'янисте плато, по ньому в С напрямі за 45 хвилин (від спуску з морени) виходимо до озера 3015 м. На ПнС від озера - сідловина (через відріг гори 3493,7 м) з характерним скальним зубом **(фото 73)**. Починається дощ. Обійшовши озеро справа по ходу, за 10 хвилин в З напрямі піднімаємося на сідловину. У тумані попереду можна розрізнити широку трав'янисту терасу, по якій, траверсуючи верхів'я лівого витoku річки Азгек, можна підійти до озера 2 997 м і далі, до перевалу Тогузкель **(фото 74)**. Незабаром посилюється дощ, доводиться його перечекати.

Коли дощ затихнув, за 25 хвилин підходимо до озера 2 997м. Оцінивши обстановку, вирішуємо залишатися на ночівлю, залишивши на завтрашній день перевал Тогузкель і вершину Тогузкель-Баши. О 16.00 ставимо табір **(фото 75)**. Готуємо на газі. Обід (біля озера 3015м) на газі.

05.08.09

Озеро 2997 м - перевал Тогузкель (1А, 3230 м) - вершина Тогузкель-Баши (1А, 3296,9 м, радіально) - річка Мала Марка - перевал Мухинський (н/к, 2764 м) - селище Нижня Теберда.

Ходовий час 6 г 55 хв

Перепад висоти: підйом 300

М

Кілометраж 22,7 км

спуск 1967

М

Мінлива хмарність, тепло.

Вихід о 6.15. Виходимо на ПнС, поступово піднімаючись по трав'янисто-осипній терасі **(фото 76)**. Тераса невдовзі закінчується, продовжуємо траверсувати хребет з набором висоти. Напрямо той же. Схил поступово стає досить крутим (до 40°). Попереду - полого ребро, що закриває огляд.

Піднімаємося на гребінь (від виходу - 45 хвилин) (**фото 77**). Вздовж нього йде слабка стежка. Вона огинає піднесення на гребені, за ним відкриваються сідловина і осипна вершина - перевал Тогузкель і вершина Тогузкель-Баши (**фото 78**). За 10 хвилин (від виходу на хребет), о 7.00 спускаємося на перевал (**фото 79, 80**). Знімаємо записку вже майже рідних латишів з Преїлі. Вони були тут 29.07.09. Правда, погода їх "балувала" не сонцем, як нас, а дощем і снігом.

Залишивши рюкзаки на перевалі, починаємо підйом на Тогузкель-Баши. Через 80-100 м від сідловини знаходимо ще один тур із запискою туристів т/к "Вестра" від 04.05.09. Швидше за все, "нижній" тур на початку травня був ще під снігом.

За 15 хвилин від перевалу піднімаємося на вершину. Насолодившись відмінною панорамою (**фото 81, 82**), – видний навіть Ельбрус! - спускаємося на перевал і в 8.15 починаємо спуск з нього на З по дрібному рухливому осипу (**фото 83**). Не дивлячись на досить крутий схил, спуск нескладний і навіть захоплюючий (на відміну від підйому з цього боку!!!). За 10 хвилин спускаємося на моренне плато, продовжуємо рух на З, ПнЗ. За 50 хвилин від перевалу виходимо на останній відносно крутий осип, що спускається до озера 2 733 м (**фото 84**). Через 10 хвилин спускаємося до цього озера.

З нього витікають витoki Малої Марки. Продовжуємо рух вниз по лівому, потім по правому берегу річки (стежки є на обох берегах, перехід – по каменях) по зарослих травою моренних відкладеннях древнього льодовика. Попереду, за кам'янистим гребінцем, видніється трав'янисте пониження в хребті - перевал Мухинський (**фото 85**). Через 1 г. 05 хв. починаємо підйом на перевал по стежці і потім по трав'янистому схилу (стежка робить великий крюк на ПнЗ) у С напрямі. За 20 хвилин піднімаємося на кінну стежку, яка веде на

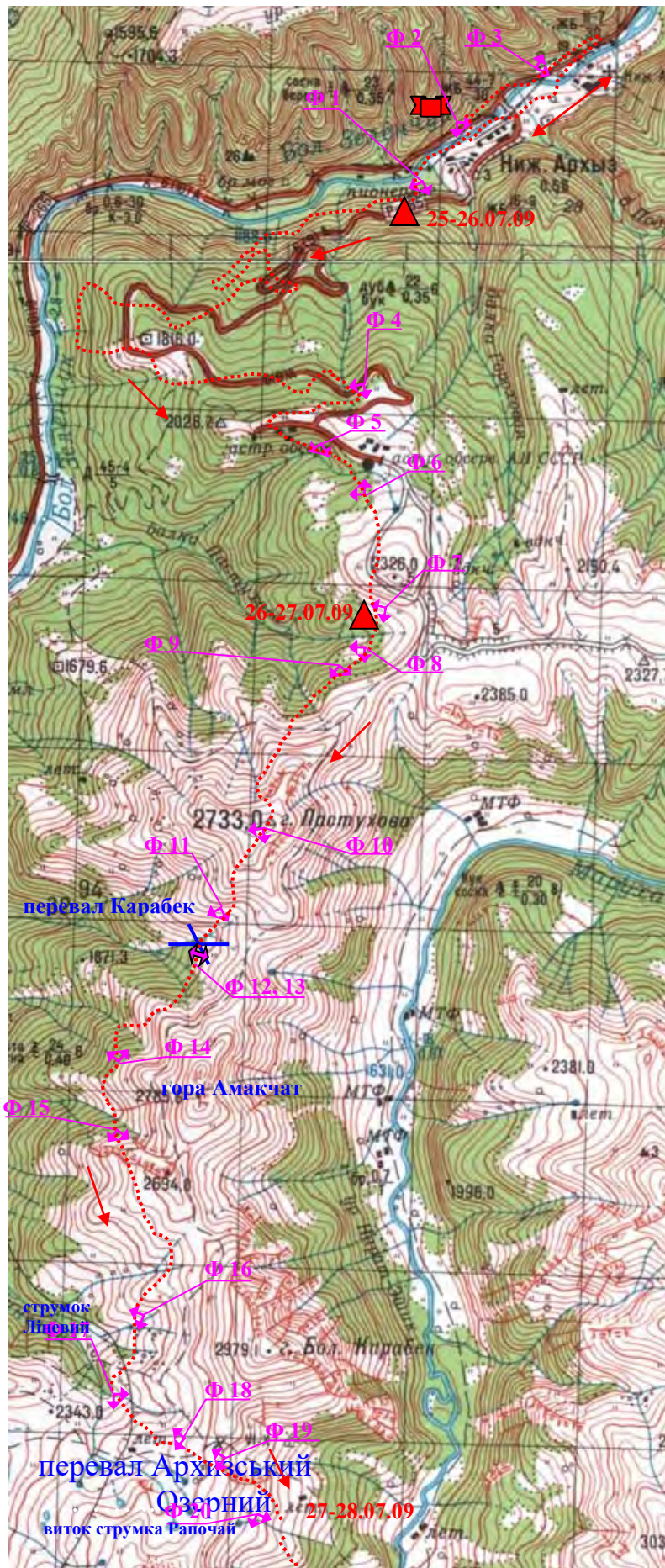
перевал, і ще через 25 хвилин виходимо на обширну трав'янисту сідловину Мухинського перевалу (н/к, 2764 м) (фото 86, 87). Зняли записку групи Яговкіной і Карпова від 04.08.09.

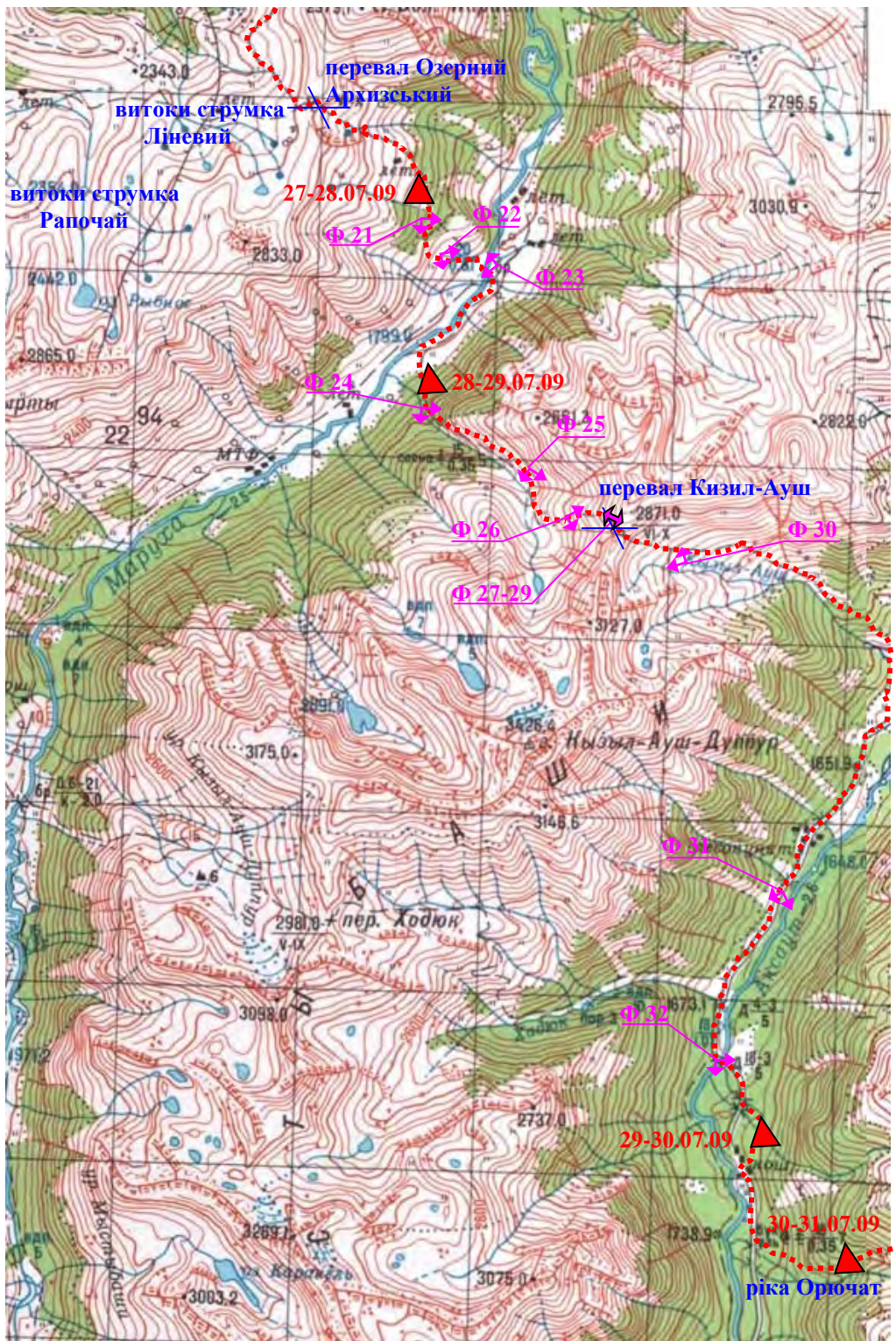
О 12.55 починаємо спуск з перевалу на С по тракторній дорозі (фото 88). Оскільки в 17.00 в Нижній Теберді на нас повинен чекати замовлений мікроавтобус, по можливості прискорюємо рух. Спуск зайняв 2 г. 50 хв., о 17.45 ми в Нижній Теберді.

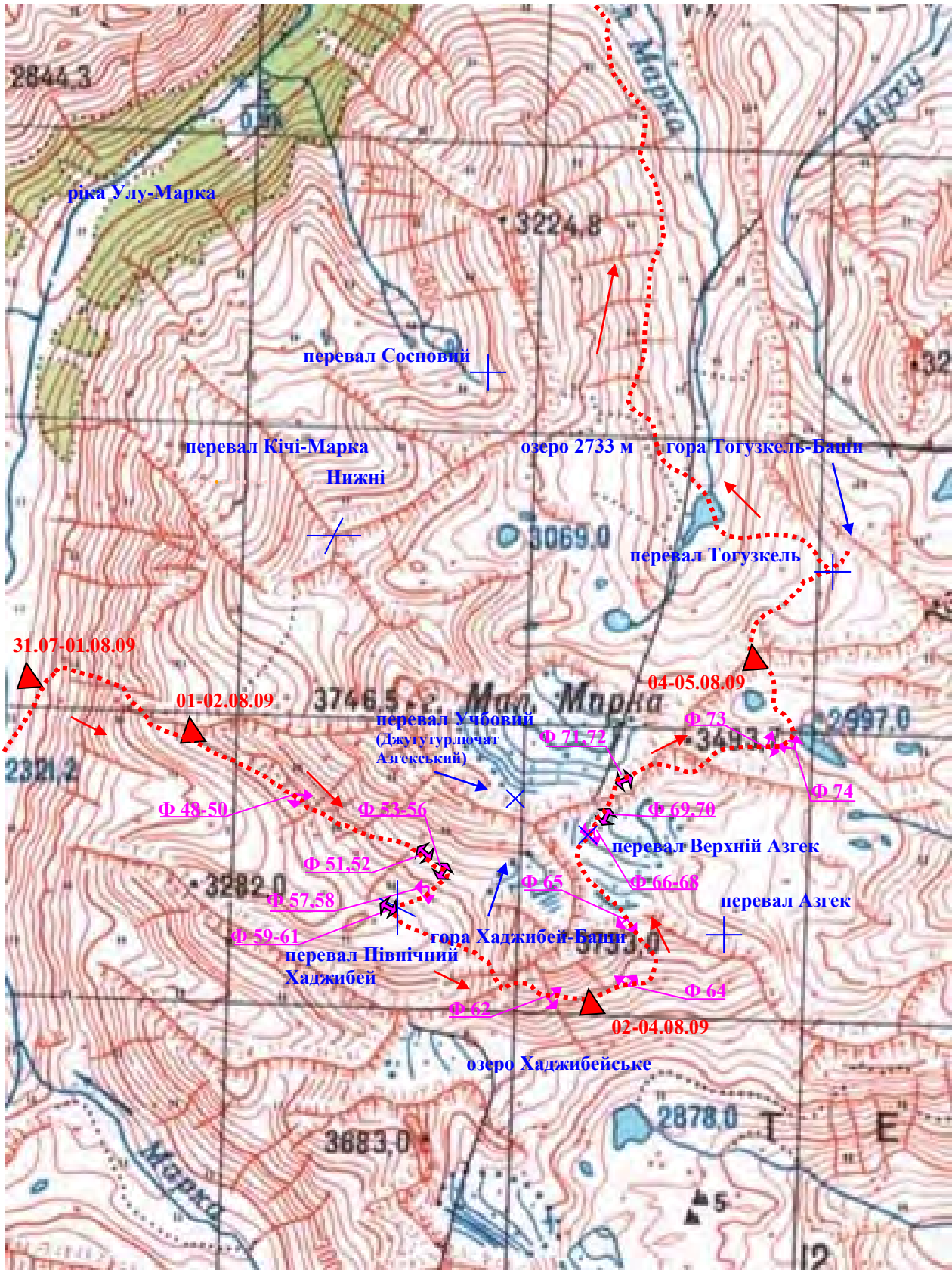
Загальний ходовий час - 48 г. 25 хв. Перепад висоти: 11 199 м
Загальний кілометраж – 120, 1 км

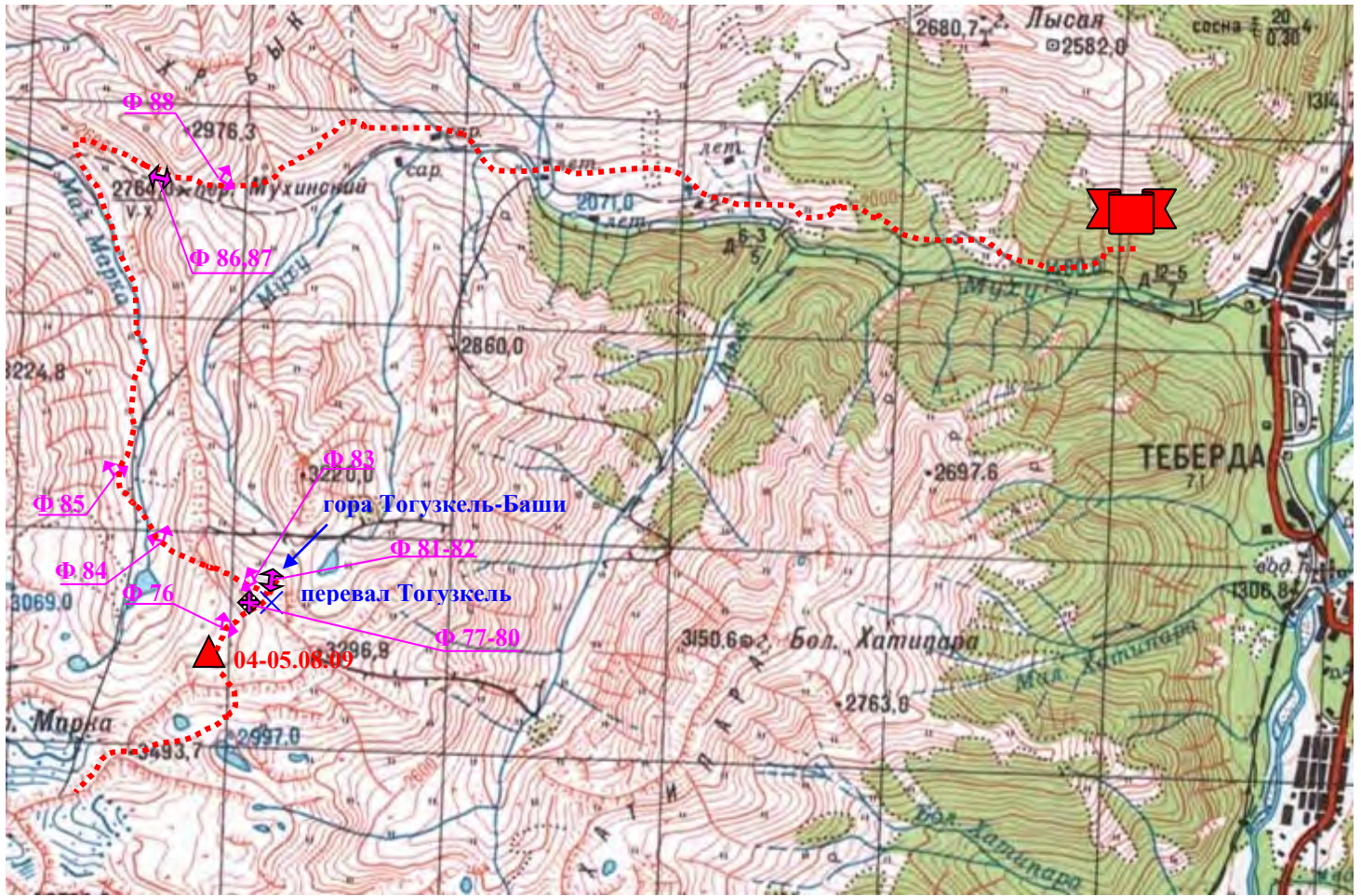

Картографічний матеріал

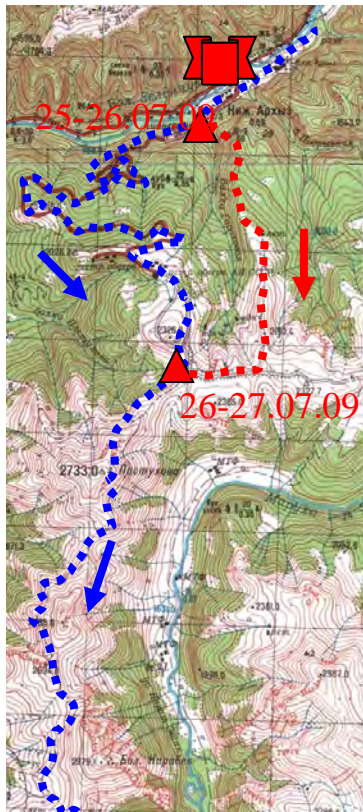

Обзорна карта

Початок, кінець маршруту

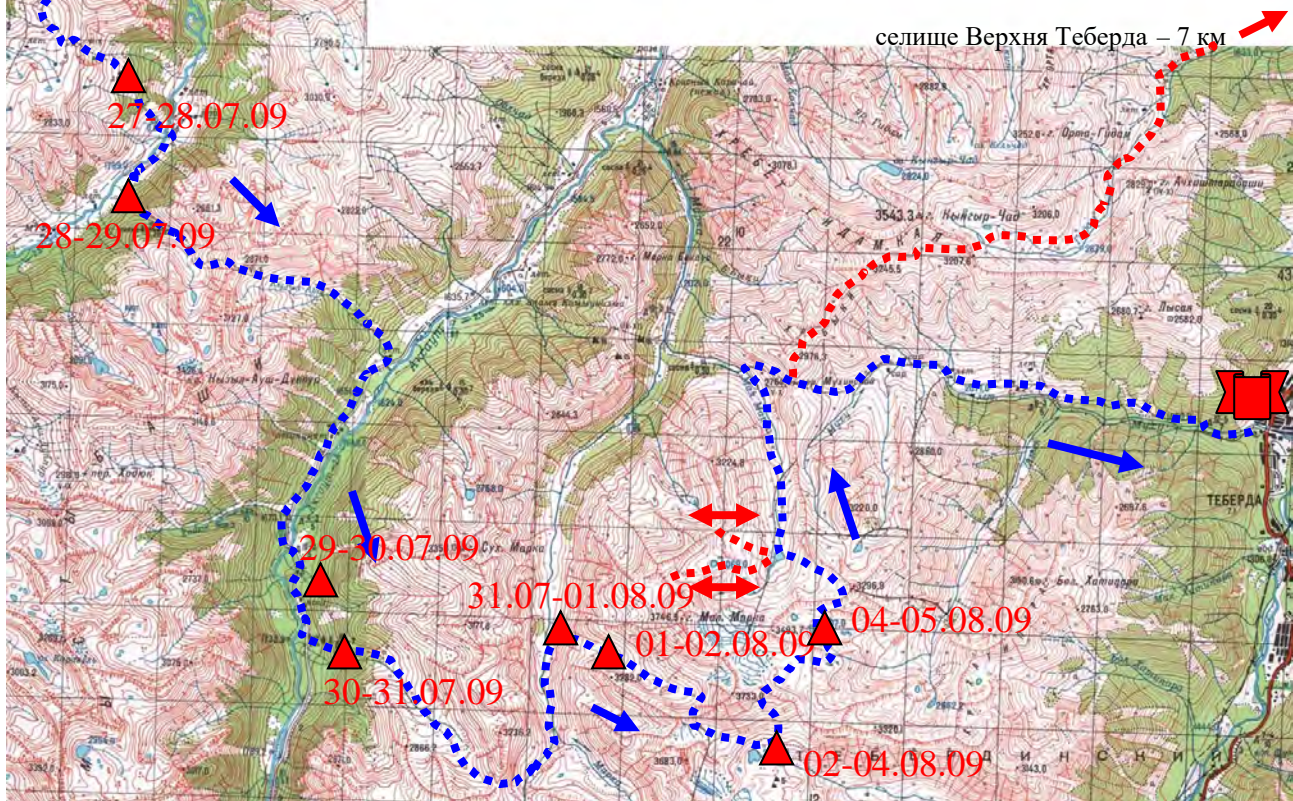
Пройдений маршрут

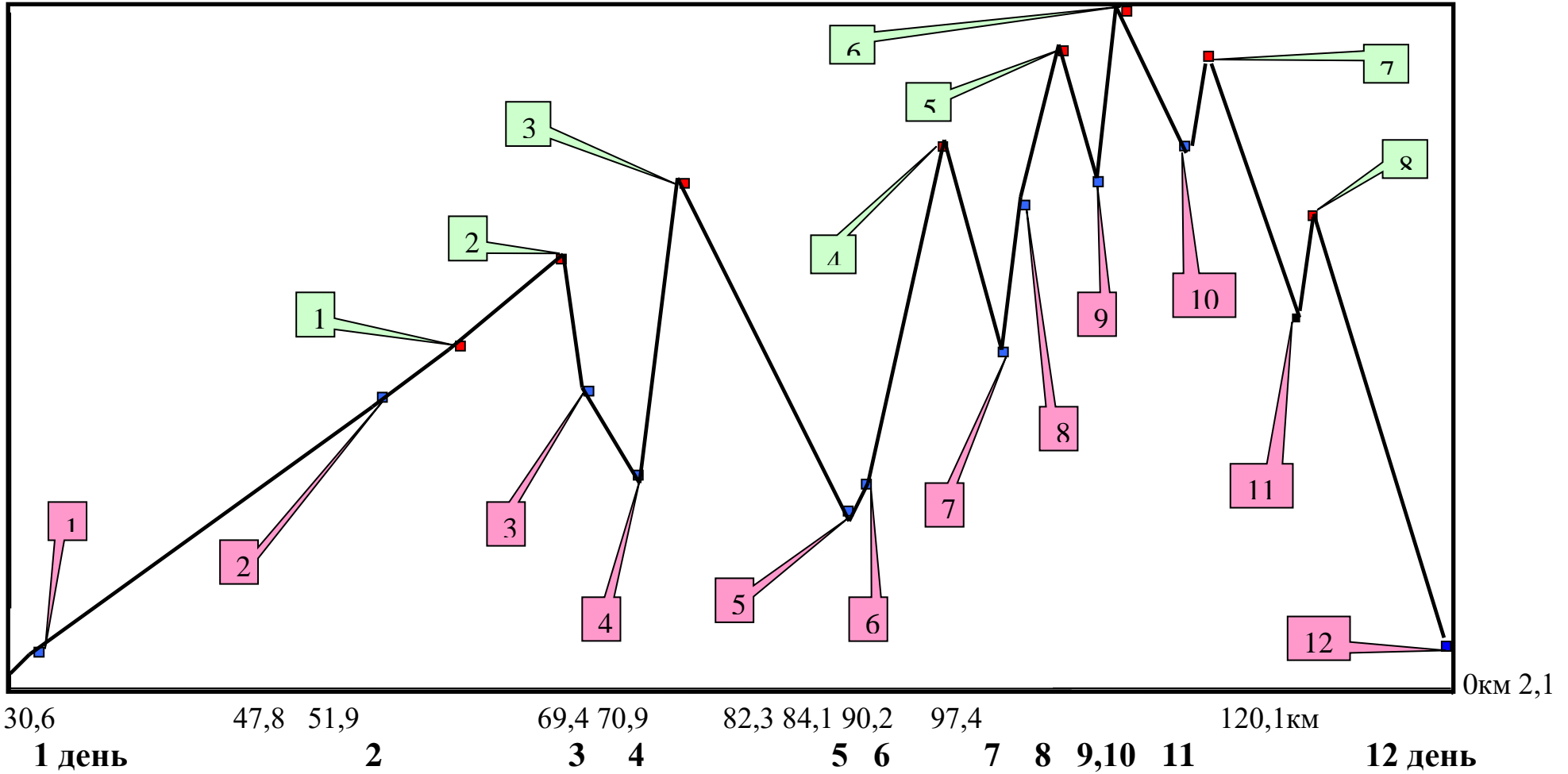
Заявлений маршрут (там, де він відрізняється від пройденого)

Напрямок руху

Висотний графік

■ Місце ночівлі

■

Перевал

—

Лінія маршруту

1 - перевал Карабек, н/к, 2330 м	1	- струмок Гороховий, 1300 м	- озеро Хаджибейське, 2878 м
2 - перевал Озерний Архизський, н/к, 2620 м	2	- плече вершини 2326 м	- озеро 2997 м
3 - перевал Кизил-Ауш, н/к, 2871 м	3	- кордон лісу в долині Марухи, 2180 м	
4 - перевал Орючат, 1А, 2994 м 2420 м	4	- долина ріки Маруха, 1800 м	- долина ріки Мала Марка,
5 - перевал Північний Хаджибей, 1Б*, 3314 м	5	- долина ріки Аксаут, 1780 м	
6 - перевал Верхній Азгек, 1Б, 3446 м	6	- долина ріки Орючат, 1800 м	- селище Теберда, 1300 м.
7 - перевал Тогузкель, 1А, 3230 м; гора Тогузкель-Баши, н/к, 3296,9 м	7	- долина ріки Уллу-Марка, 2310 м	
8 - перевал Мухинський, н/к, 2764 м	8	- урочище Джугутурлючат, 2800 м	

ФОТОЗВІТ

Фото 1. Біля мосту через струмок Гороховий.

Фото 2. Експедиція до Нижнеархизського городища.

Фото 3. Експерсія до Нижнеархизського городища.

Фото 4. Рух по дорозі на САО.

Фото 5. Спеціальна Астрофізична Обсерваторія, Великий Альтазімутальний Телескоп.

Фото 6. Вид на САО від вершини 2326 м.

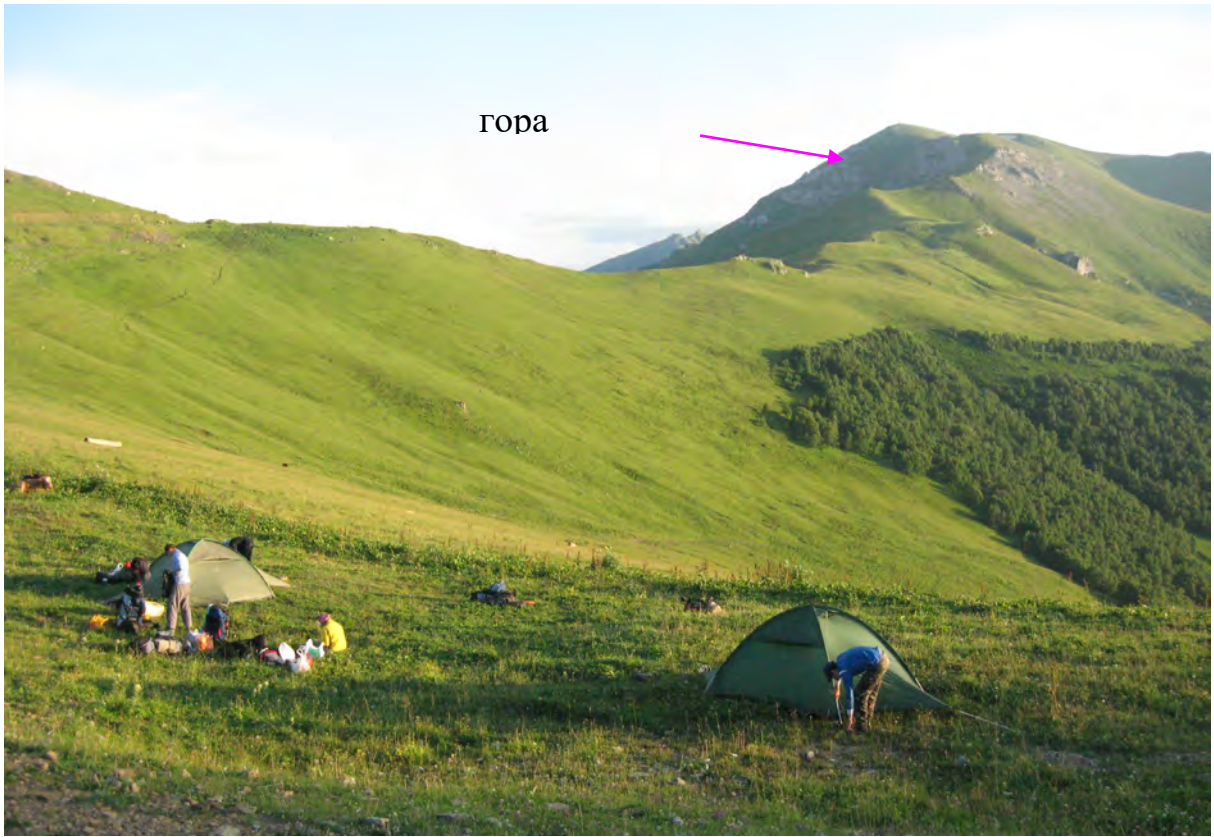

Фото 7. Бівак під горою 2326 м.

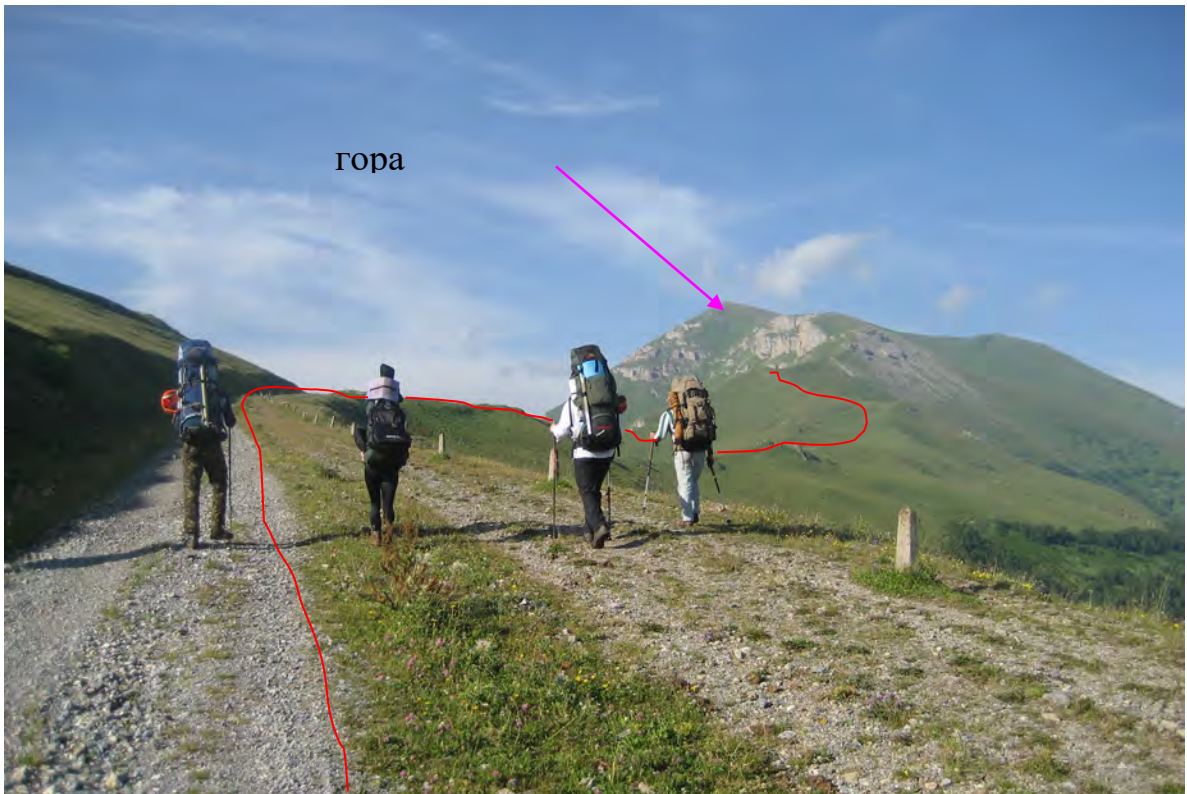

Фото 8. Йдемо на північ поліпшеною дорогою.

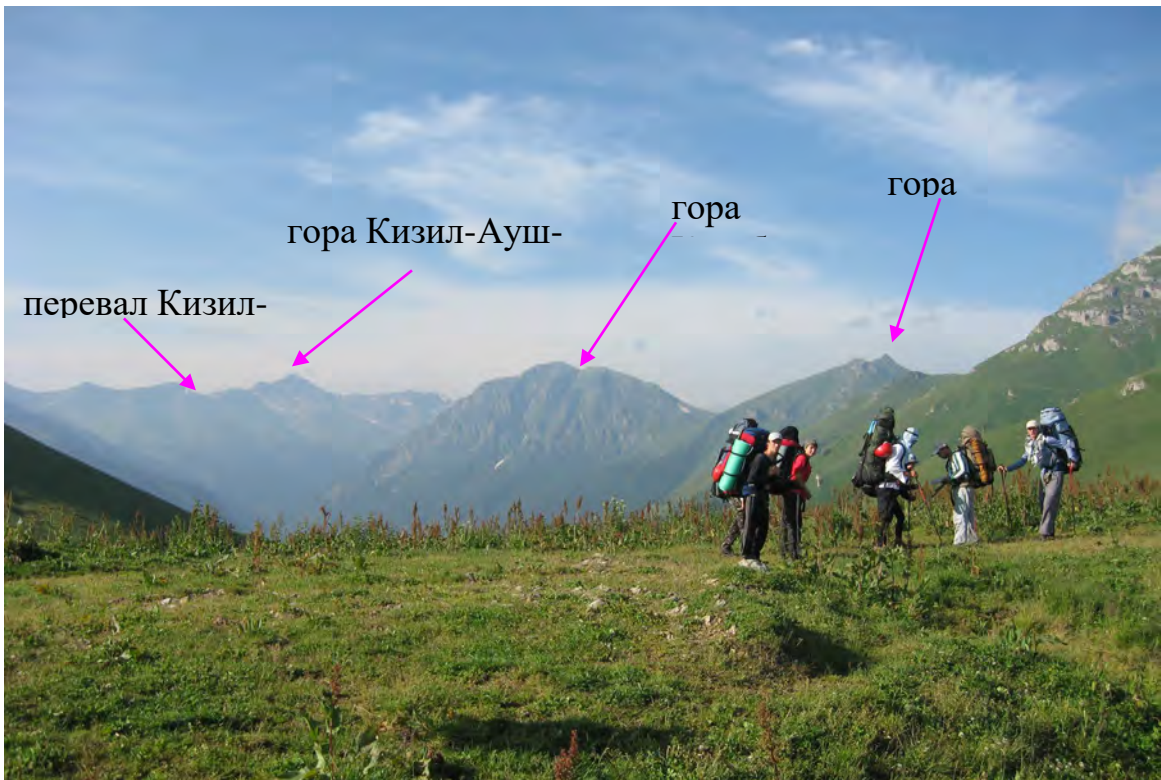

Фото 9. На гребені хребта Ужум.

Фото 10. Траверс гори Пастухової.

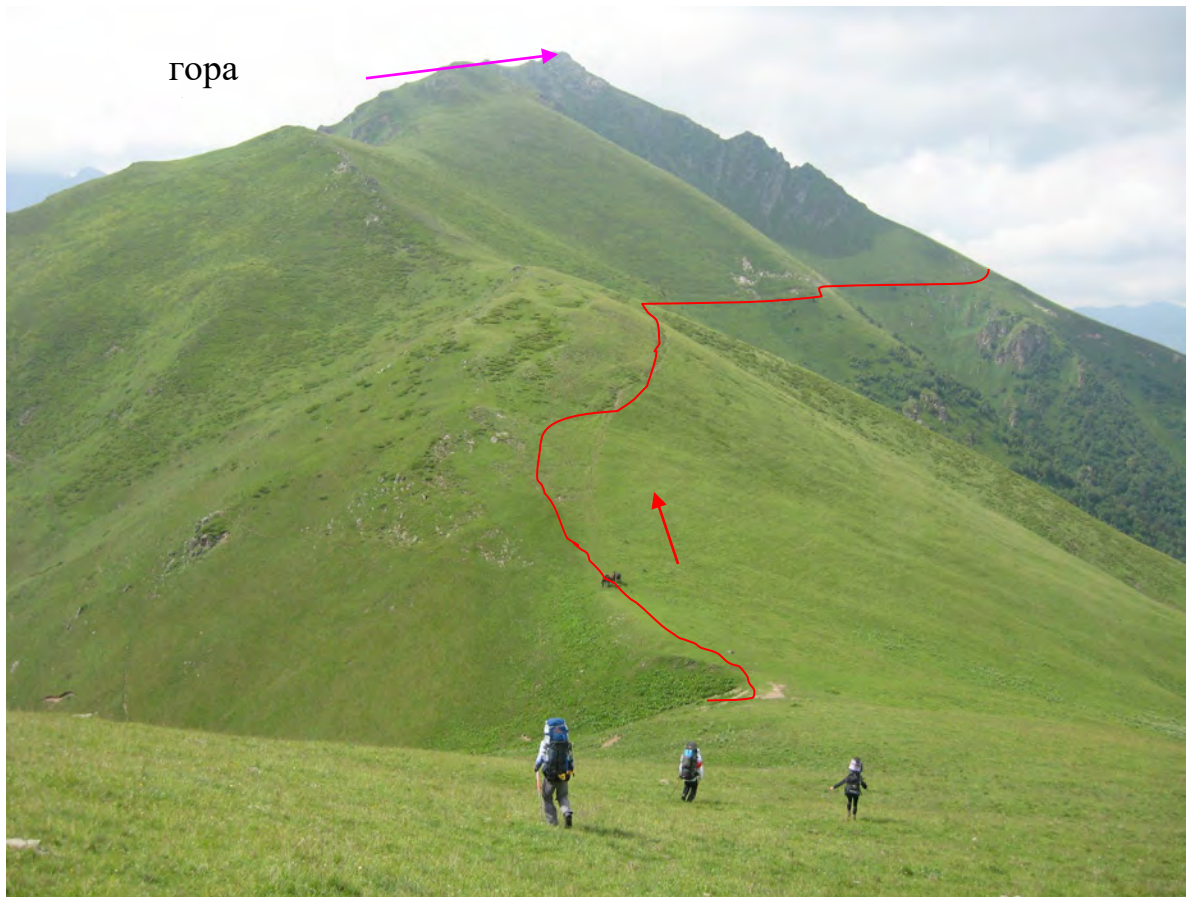

Фото 11. Спуск на перевал Карабек.

Фото 12. Перевал Карабек. Вид у бік ріки Маруха.

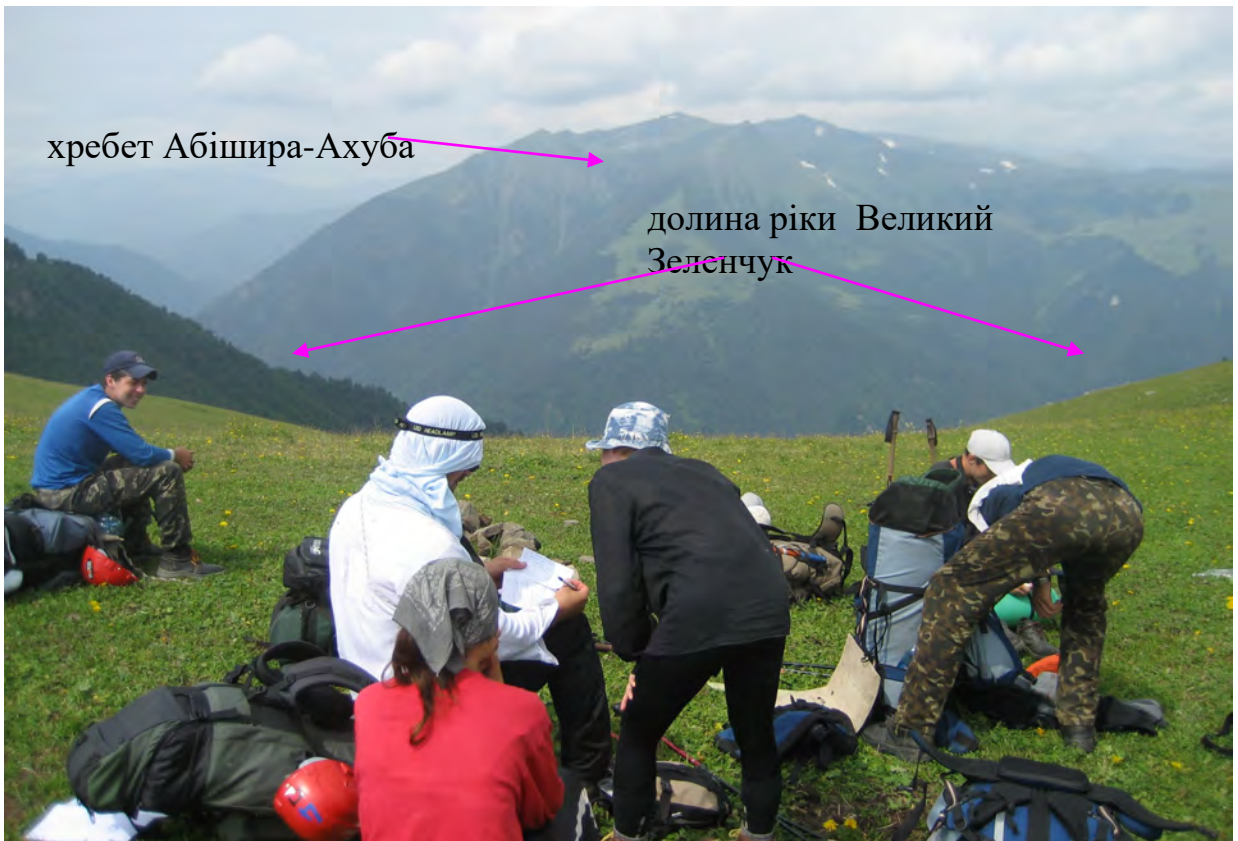

Фото 13. На перевалі Карабек. Вид у бік ріки Великий Зеленчук.

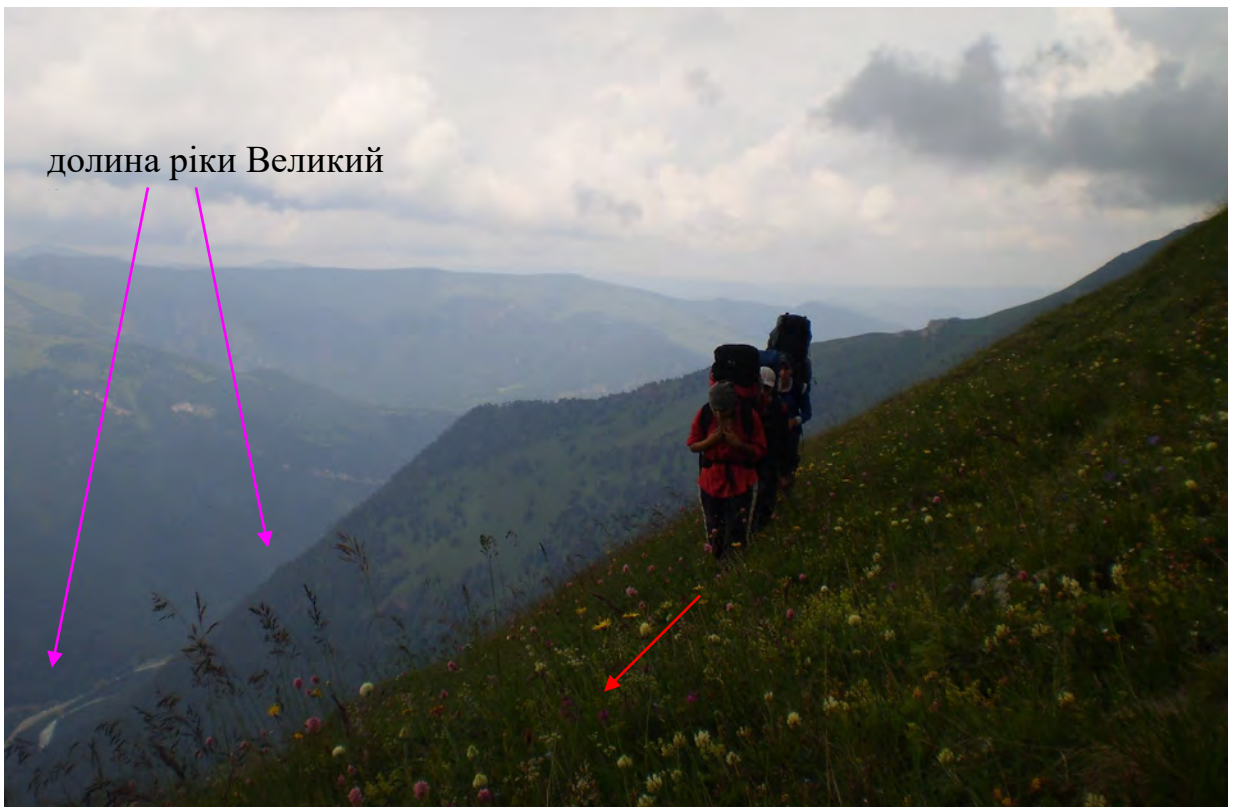

Фото 14. Траверс західного схилу гори Амакчат.

Фото 15. Перемичка між горою Амакчат и вершиною 2694 м.

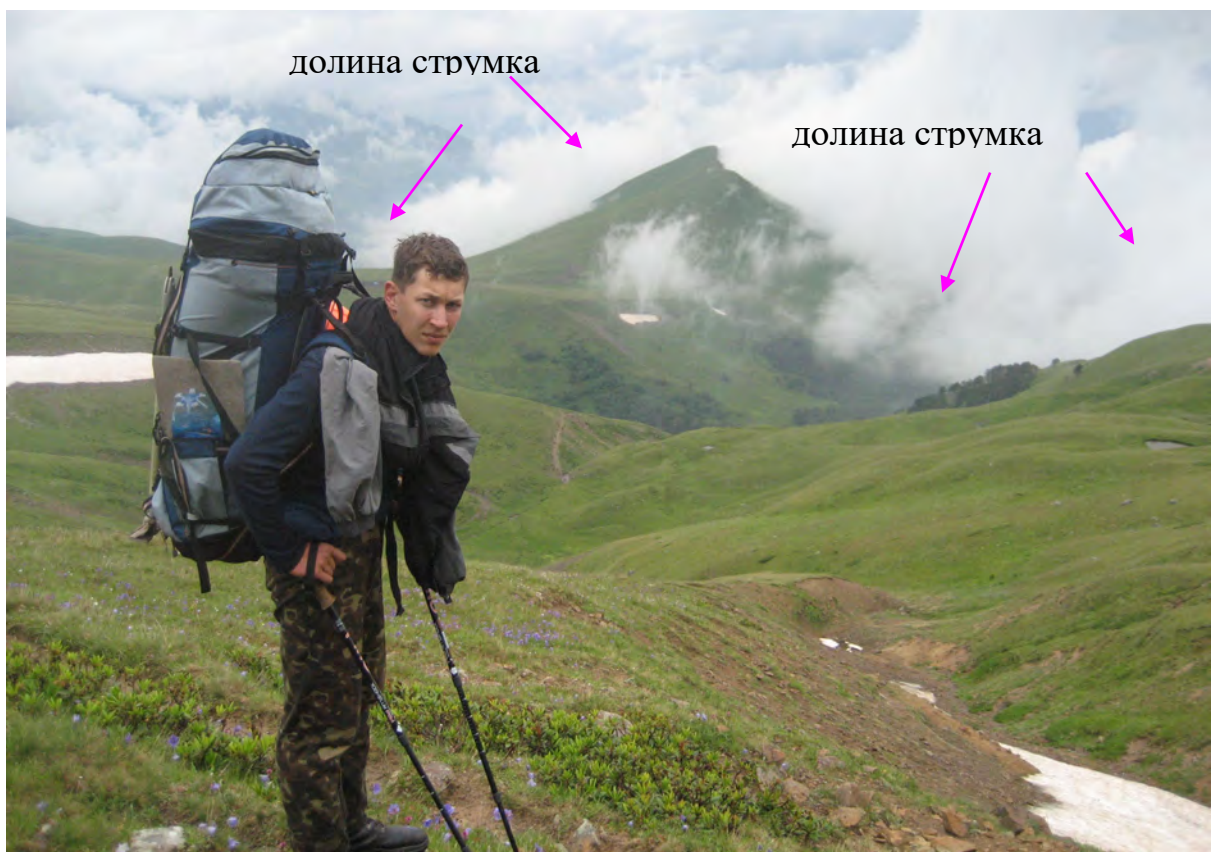

Фото 16. Вид на вододіл правих притоків Зеленчука.

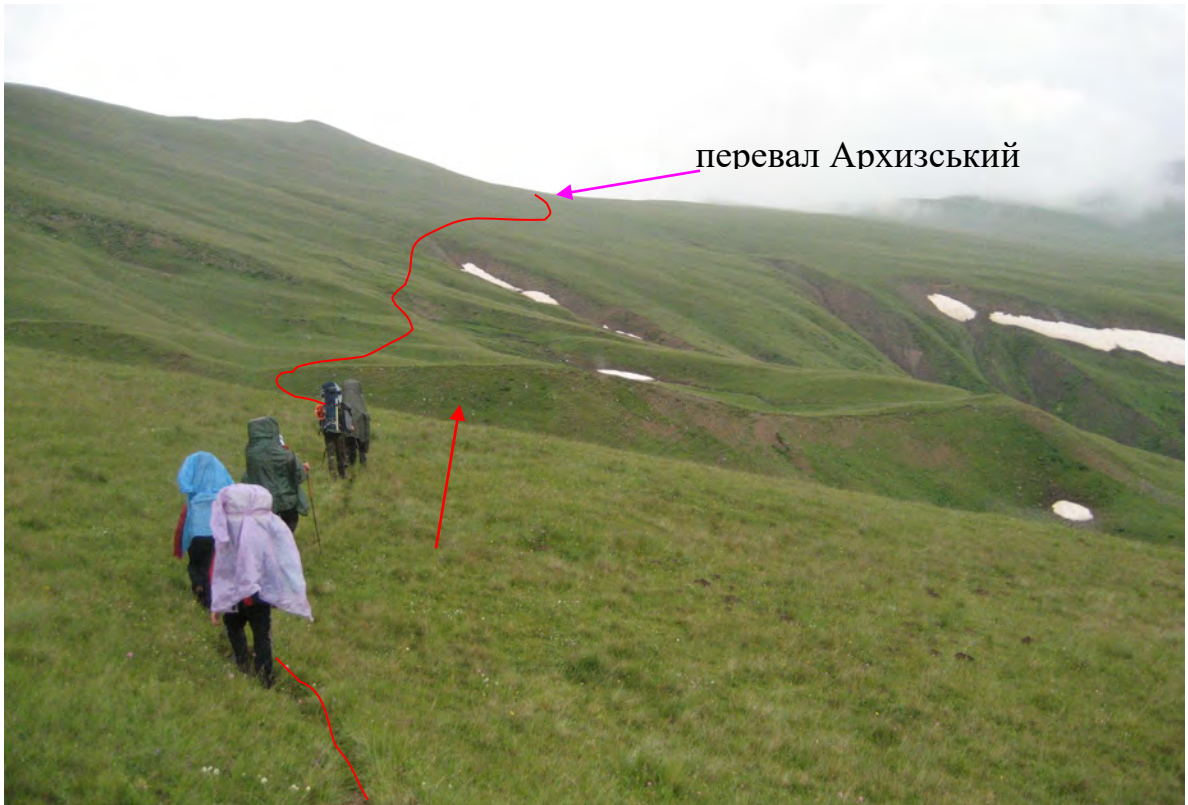

Фото 17. Підйом на перевал Архизський Озерний

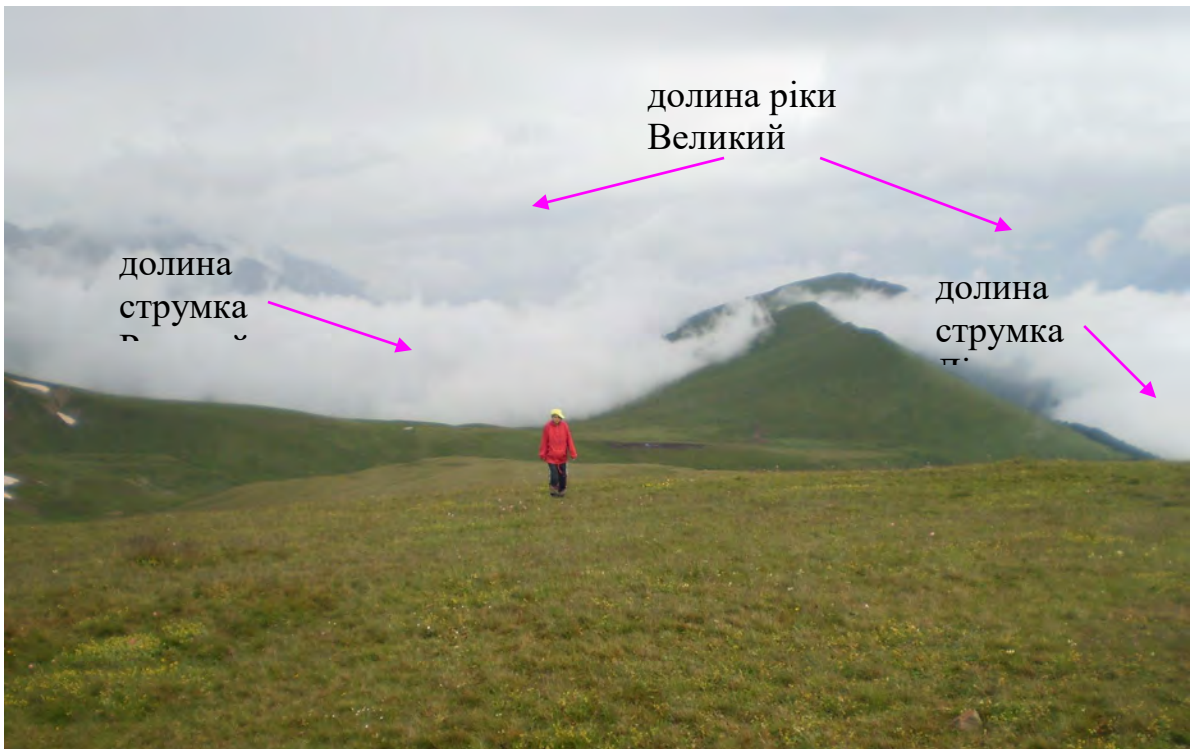

Фото 18. Перевал Архизський Озерний. Вид у бік долини ріки Великий Зеленчук.

Фото 19. Спуск з перевалу Архизський Озерний.

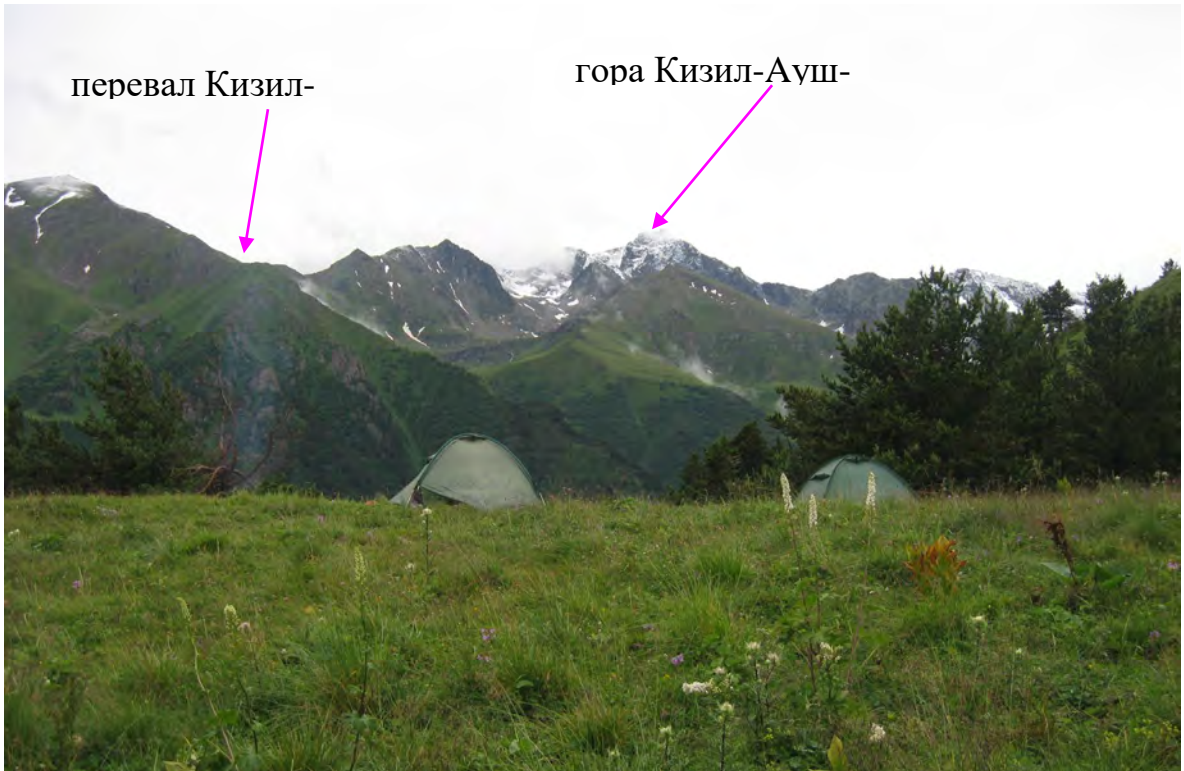

Фото 20. Бівак біля кордону лісу в долині ріки Маруха.

Фото 21. Верхів'я лощини на спуску до ріки Маруха.

Фото 22. Спуск у долину ріки Маруха.

Фото 23. На мосту через ріку Маруха.

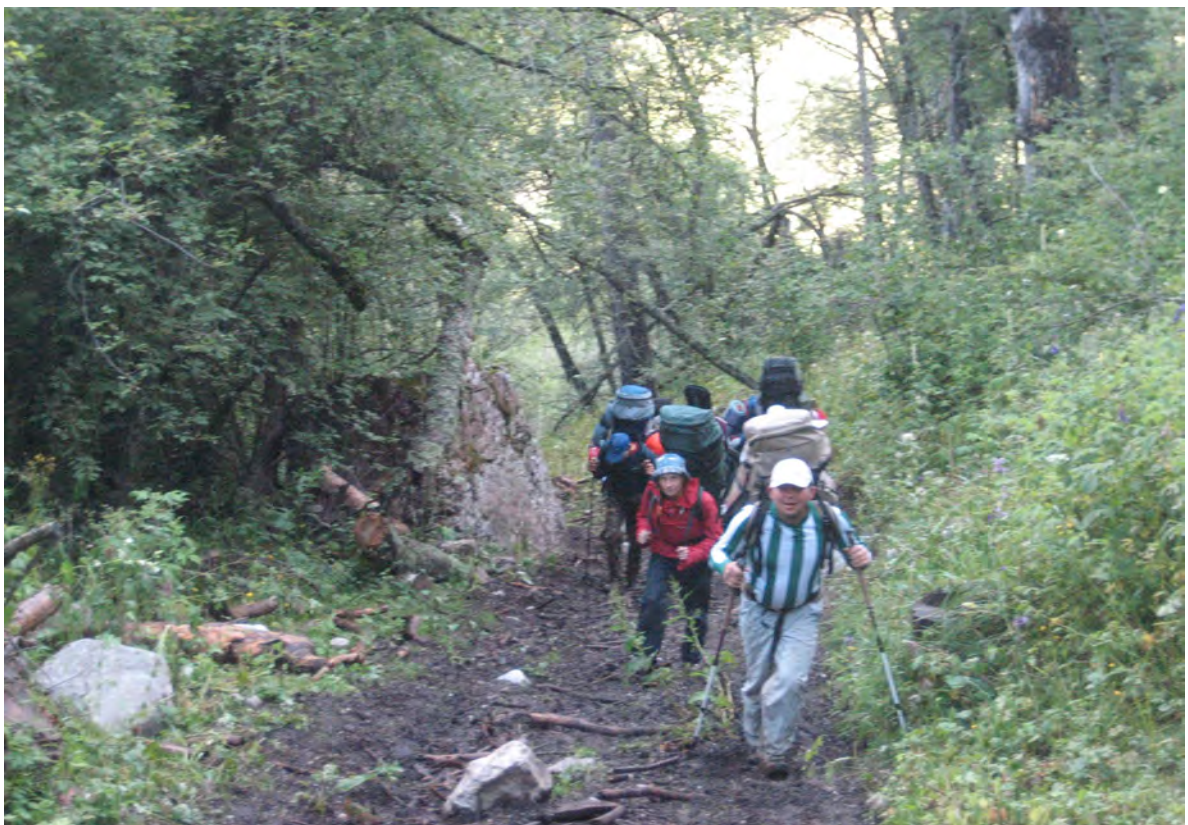

Фото 24. Початок підйому по ущелині.

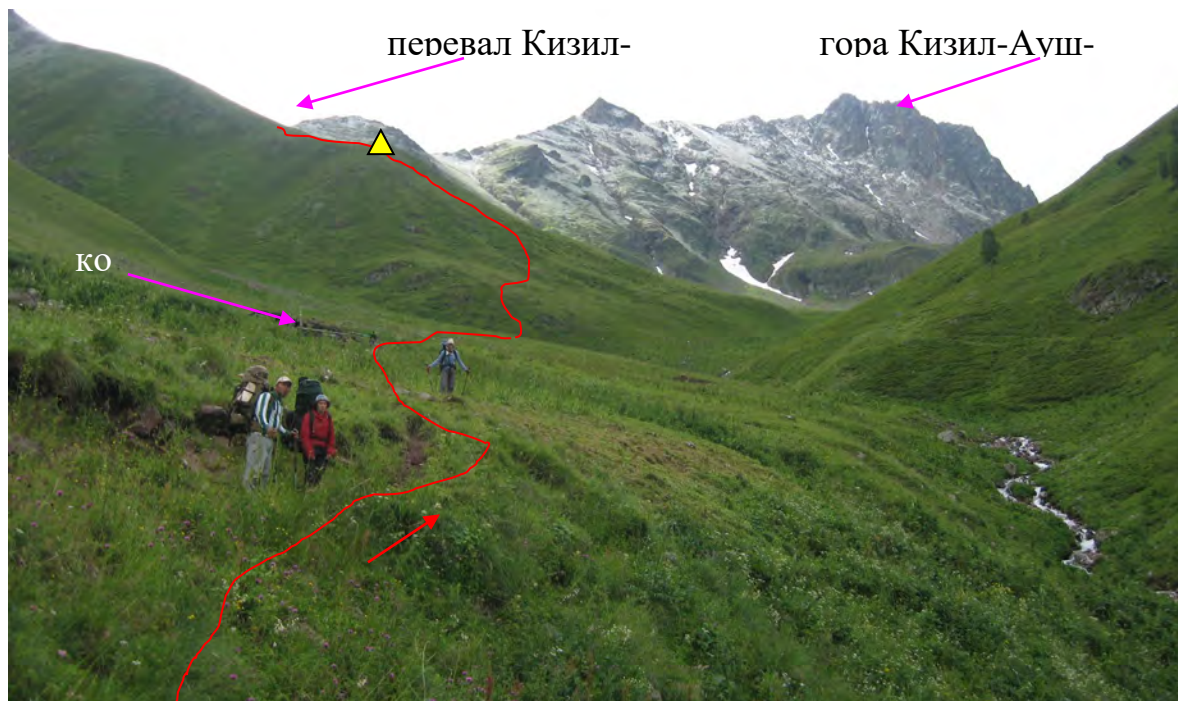

Фото 25. Вийшли до кошу у верхів'ях долини Кизил-Ауш. Жовтий трикутник – місце зйомки ф 26.

Фото 26. Виходимо під перевал Кизил-Ауш.

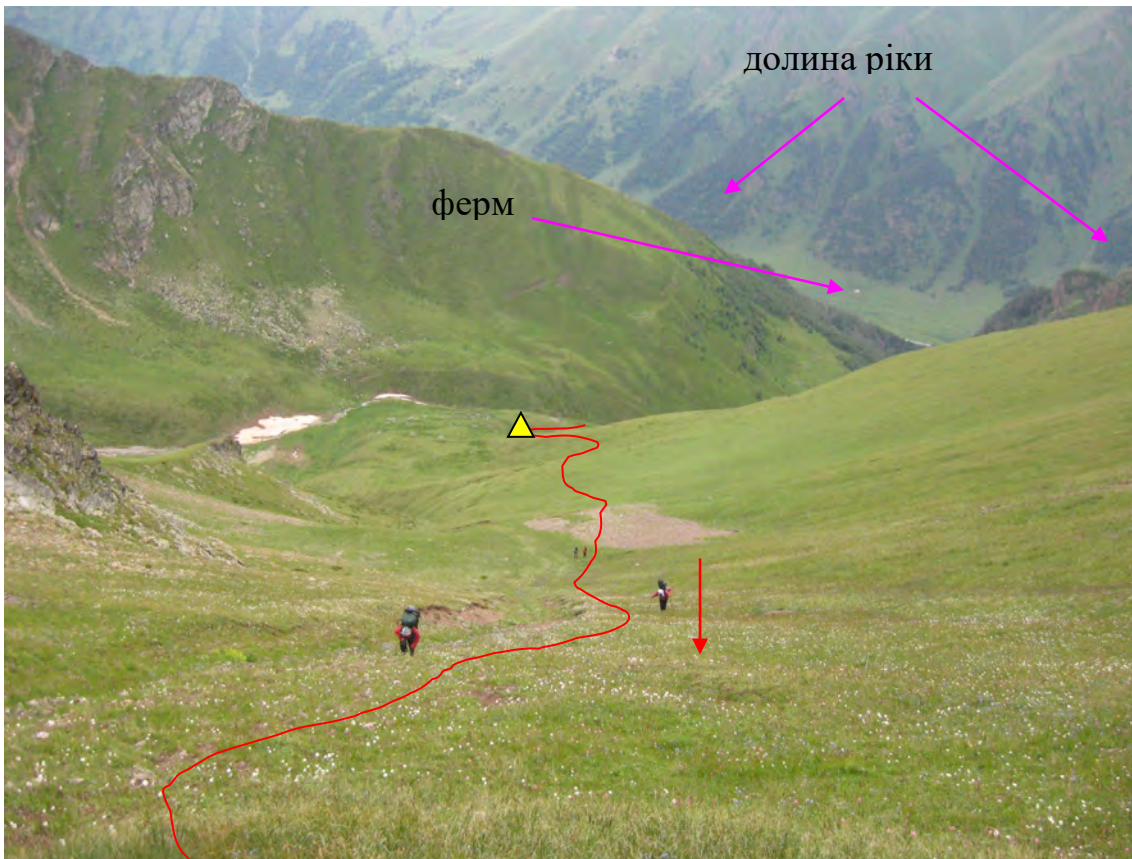

Фото 27. Перевальний зліт Кизил-Ауша. Жовтий трикутник – місце зйомки ф 26.

Фото 28. Перевал Кизил-Ауш. Вид на долину ріки Маруха.

Фото 29. перевал Кизил-Ауш. Вид на долину ріки Аксаут.

Фото 30. Спуск з перевалу Кизил-Ауш.

Фото 31. Дорога в долині ріки Аксаут.

Фото 32. Міст через ріку Аксаут.

Фото 33. Тропа в ущелині ріки Орючат.

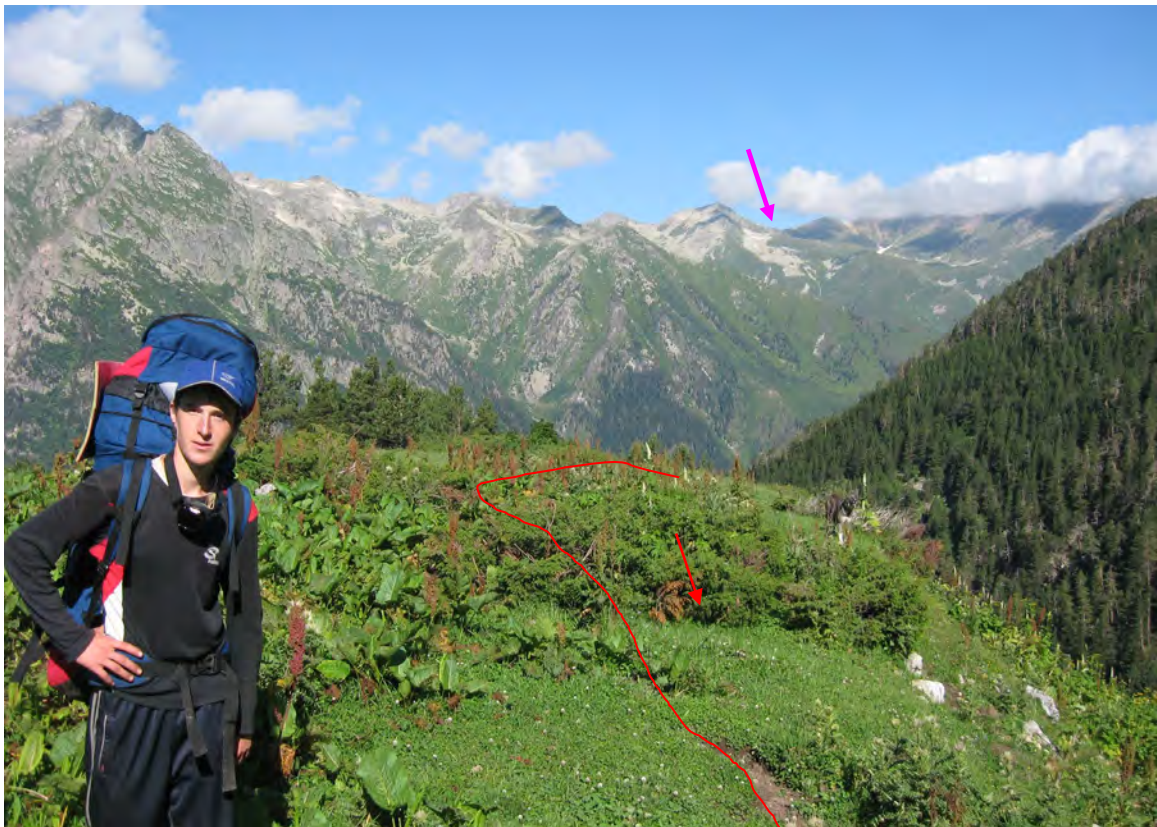

Фото 34. Вище кордону лісу на річці Орючат. На задньому плані – сідловина перевала Хадюка.

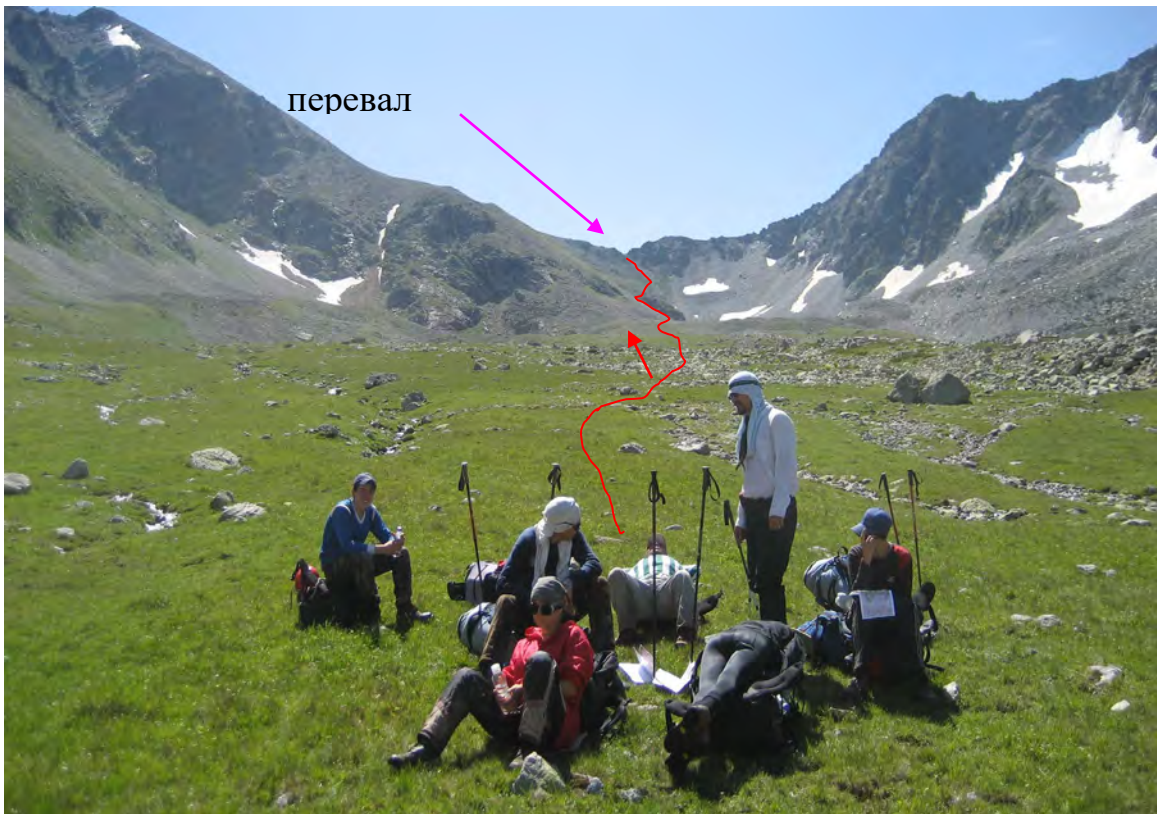

Фото 35. Висяча долина перевалу Орючат.

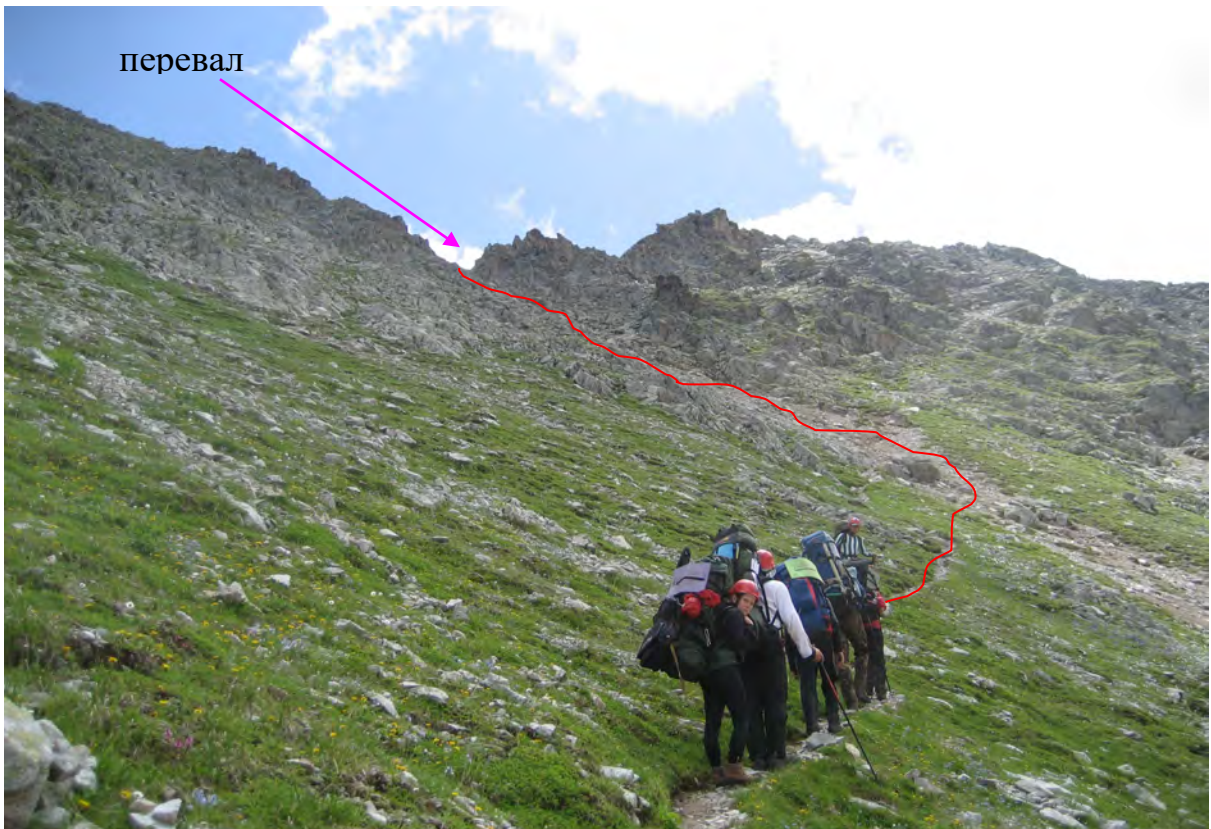

Фото 36. Верхній цирк перевалу Орючат.

Фото 37. Перевальний зліт.

Фото 38. перевал Орючат. Вид на долину ріки Орючат.

Фото 39. перевал Орючат. Вид на гору Велика Марка та верхів'я ріки Уллу-Марка.

Фото 40. Спуск з перевалу Орючат.

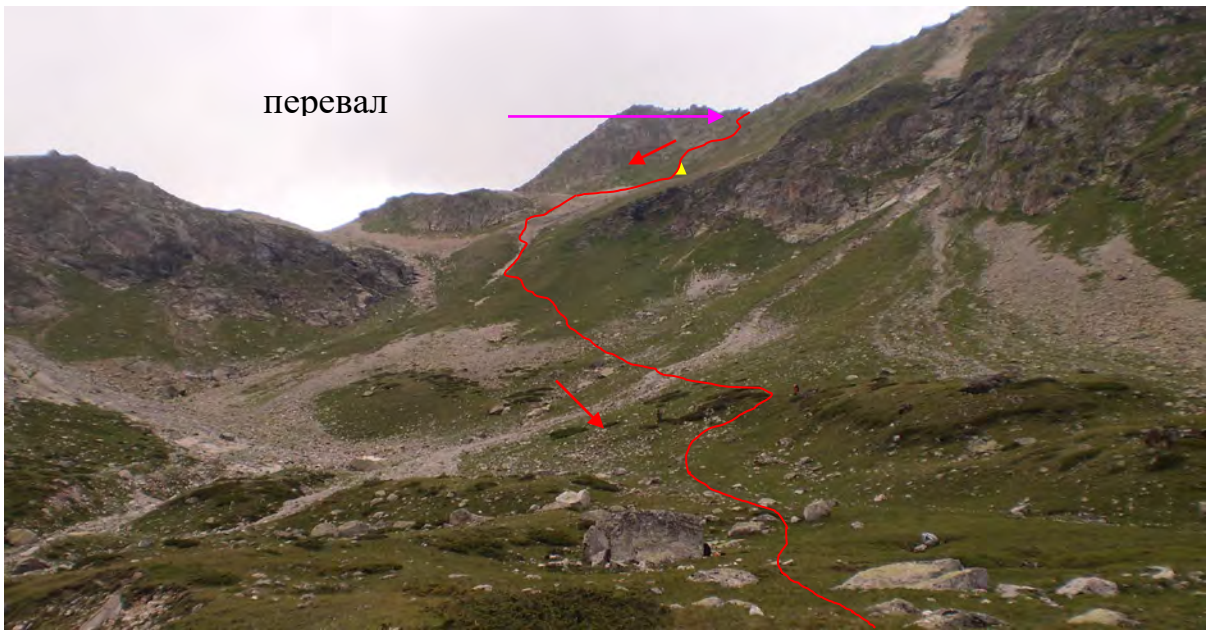

Фото 41. Спуск у долину ріки Улу-Марка. Жовтий трикутник – місце зйомки ф. 40.

Фото 42. Долина ріки Улу-Марка. Жовта стрілка – напрям на перевал Бадук.

Фото 43. Переходимо ріку Улу – Марка вбхід.

Фото 44. Бівак на правому березі ріки Улу – Марка.

Фото 45. Підйом на першу ступінь висячої долини Джугутурлючат.

Фото 46. У висячій долині Джугутурлючат.

Фото 47 . Табір в урочищі Джугутурлючат.

Фото 48. Рухаємося ввєрх по долині Джугутурлючат. Попєреду – вершина Хаджибєй-Баши та перевал Північний Хаджибєй.

Фото 49. Скельний пояс перевала Північний Хаджибей. Червоною лінією показано наш варіант підйому, синьою - варіант підйому по кулуару.

Фото 50. Подолання складної ділянки при підйомі до Північного Хаджибею. Зелена лінія - широкий ранткльофт, жовта - місце застосування командної страховки, синя - камін, біла - ділянка плит.

Фото 51. Підіймаємося під скелі перевалу Північний Хаджибей.

Фото 52. На ділянці крутого осипу. Жовтий трикутник - місце зйомки фото 51.

Фото 53. Наведення перильної мотузки.

Фото 54. Командна страховка на крутій ділянці.

Фото 55. Камін. Перша ділянка підйому. Учасник зверху знаходиться на місці перестібування.

Фото 56. Похилі плити. Друга ділянка підйому. Нижній учасник – на пункті перестібування.

Фото 57. Перечікуємо снігопад.

Фото 58. Перевальний зліт Північного Хаджибею.

Фото 59. На перевалі Північний Хаджибей. Вид на урочище Джугутурлючат та долину ріки Улу-Марка.

Фото 60. На перевалі Північний Хаджибей. Вид на сторону Хаджибейського озера.

Фото 61. На початку спуску з перевала Північний Хаджибей до моренного плато..

Фото 62. Спускаємось трав'янистим кулуаром до Хаджібейського озера.

Фото 63. Бівак на озері Хаджібейське. Добре видний трав'янисто-осипний кулуар, по якому ми спустилися до озера з моренного плато. Синя стрілка - варіант спуску до південного берега озера.

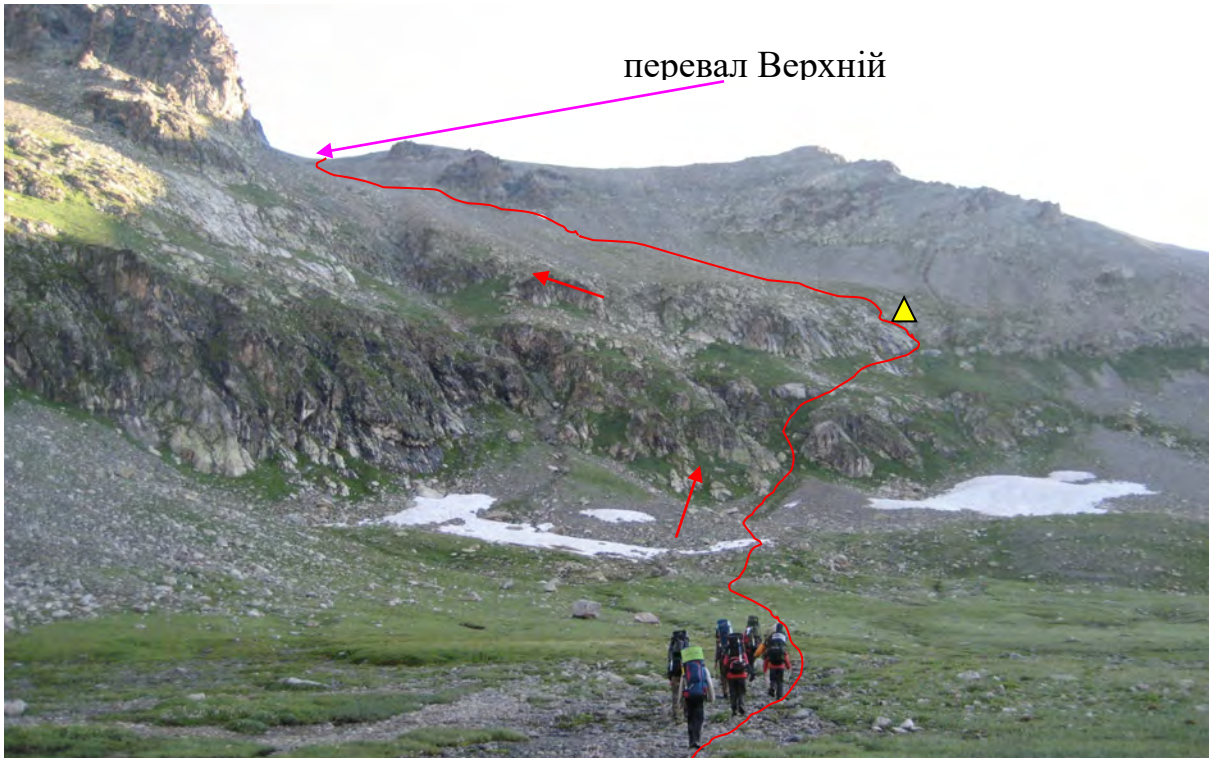

Фото 64. Початок підйому на перевал Верхній Азгек від Хаджибейського озера. Добре видно дві ступені баранячих лобів. Жовтий трикутник - місце зйомки фото 65.

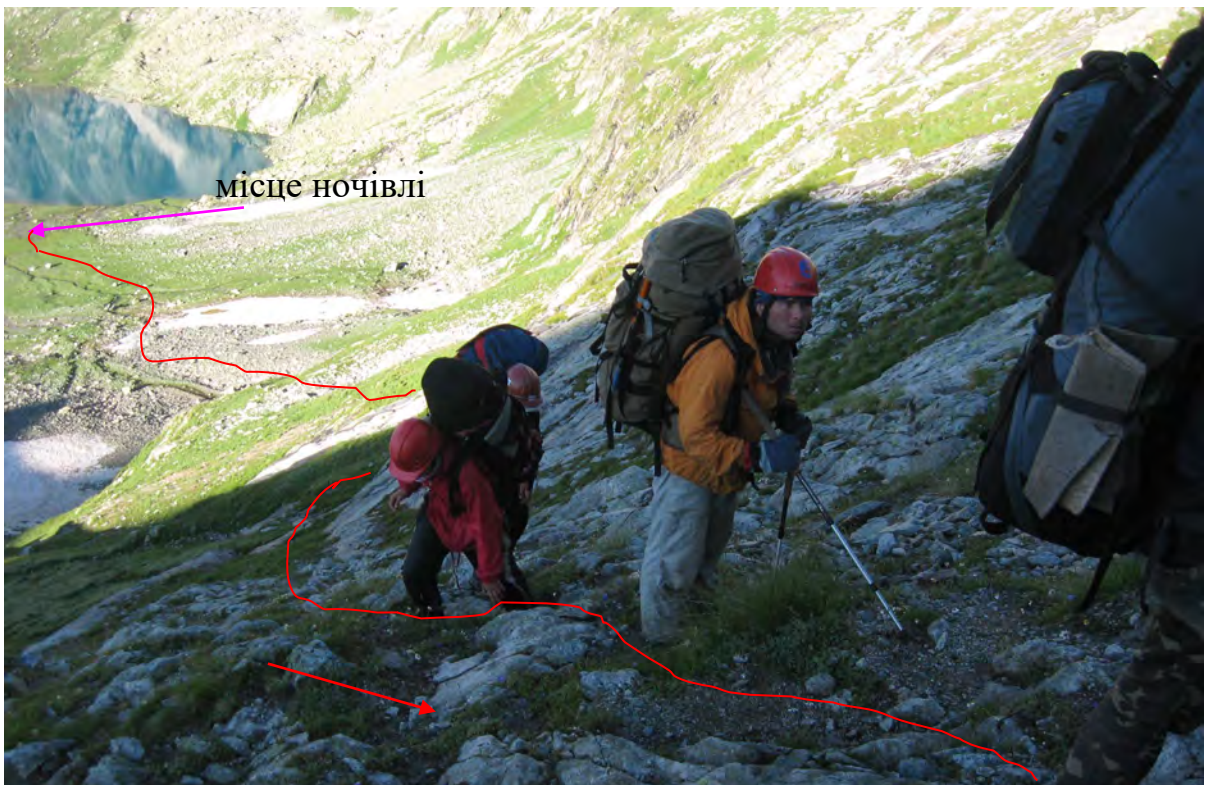

Фото 65. На другій ділянці баранячих лобів.

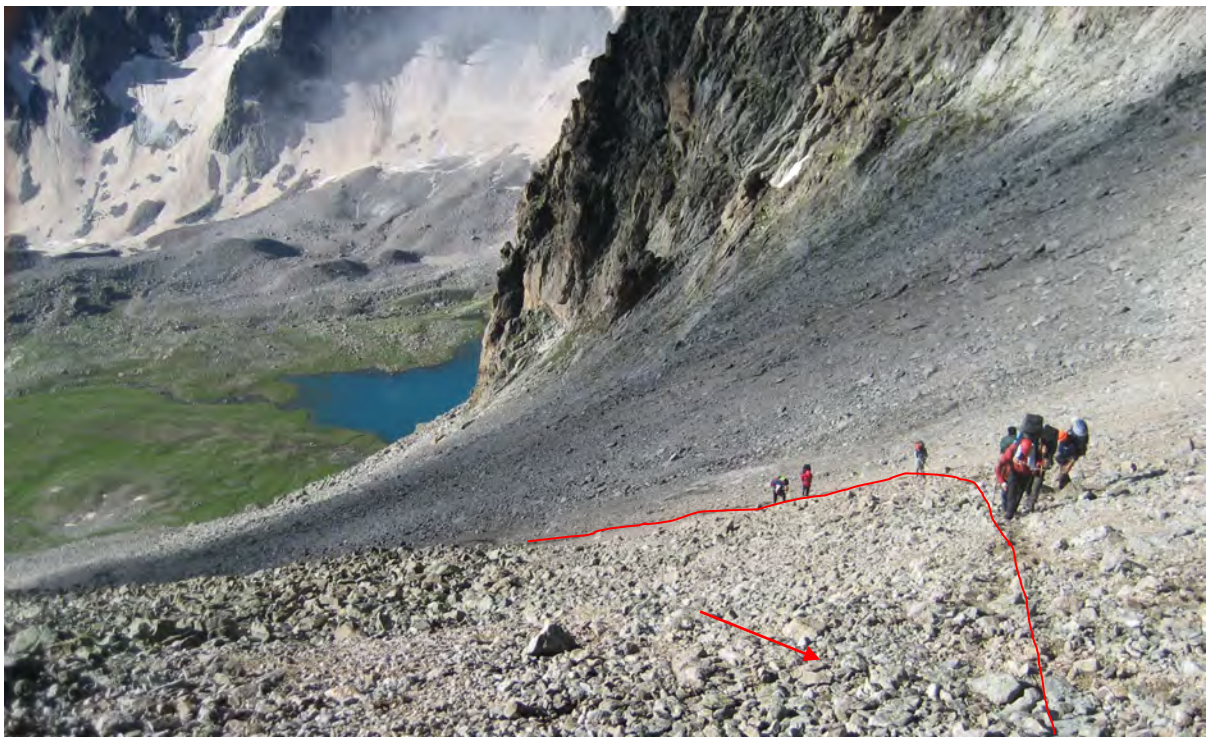

Фото 66. Перевальний зліт Верхнього Азгек. Внизу – Хаджибейське озеро.

Фото 67. Перевал Верхній Азгек. Вид на сторону Хаджибейського озера.

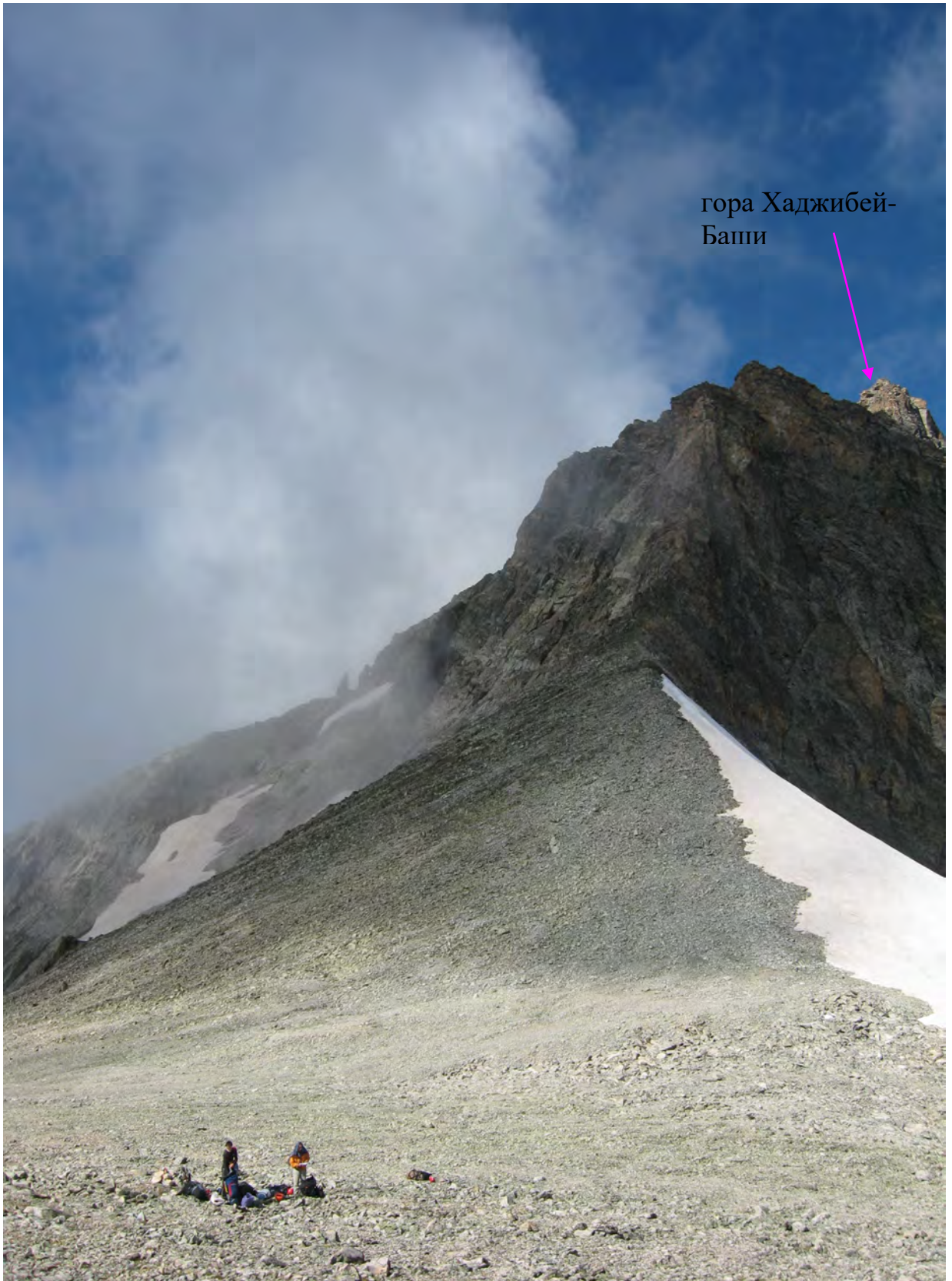

Фото 68. Перевал Верхній Азгек. Вид на гору Хаджибей-Баши.

Фото 69. Спуск по сніжнику з Верхнього Азгека.

Фото 70. Спуск частини групи по крутій та камененебезпечній ділянці осипу.

Фото 71. Перевальний зліт Верхнього Азгека з півночі. Червона лінія - наш варіант спуску, зелена – варіант спуску по гребеню. Жовтий трикутник - місце зйомки фото 70.

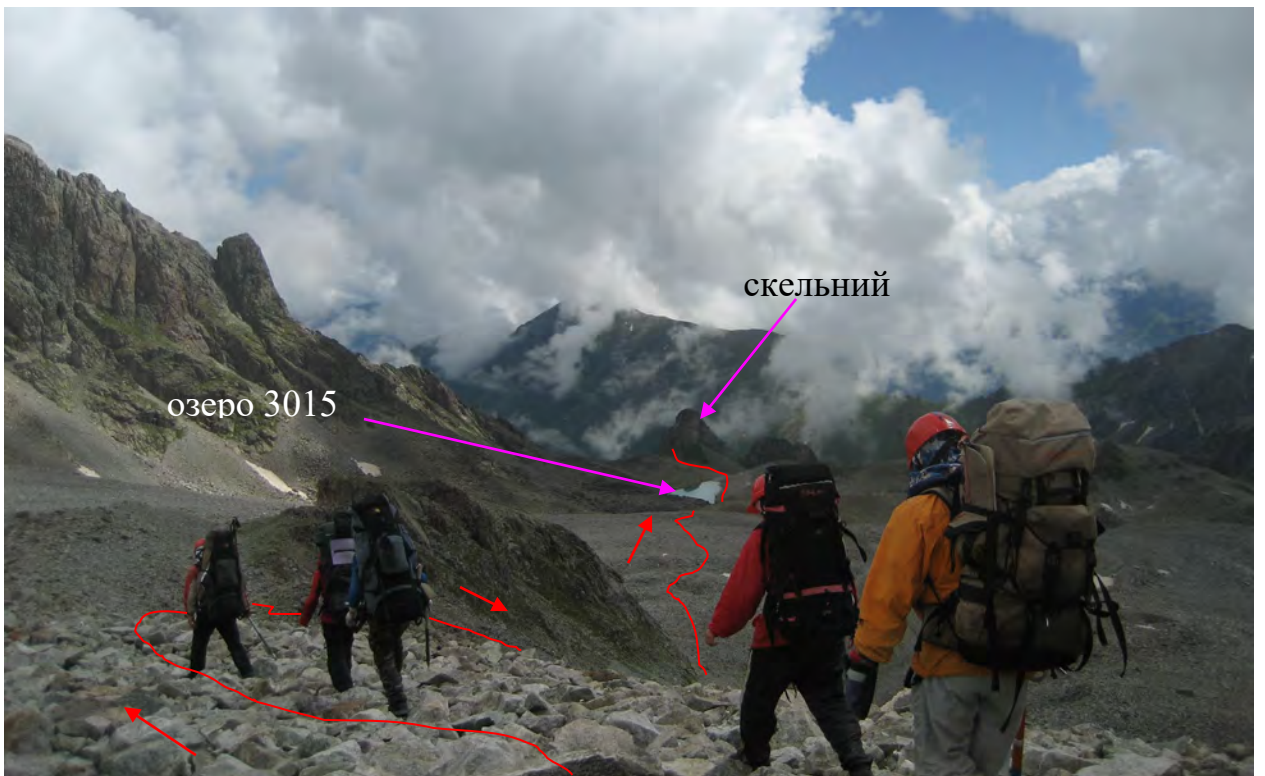

Фото 72. Починаємо спуск з морени до кам'янистого плато.

Фото 73. Обходимо озеро 3015 м. Знов починається дощ.

Фото 74. На перемичці між скельним зубом та відрогом гори 3493, 7 м. Попереду – витoki ріки Азгек та кам'яниста тераса, що траверсує верхів'я долини Азгеку.

Фото 75. Табір біля озера 2997м.

Фото 76. Починаємо підйом по трав'янисто-осипній терасі.

Фото 77. На гребені хребта біля перевала Тогузкель.

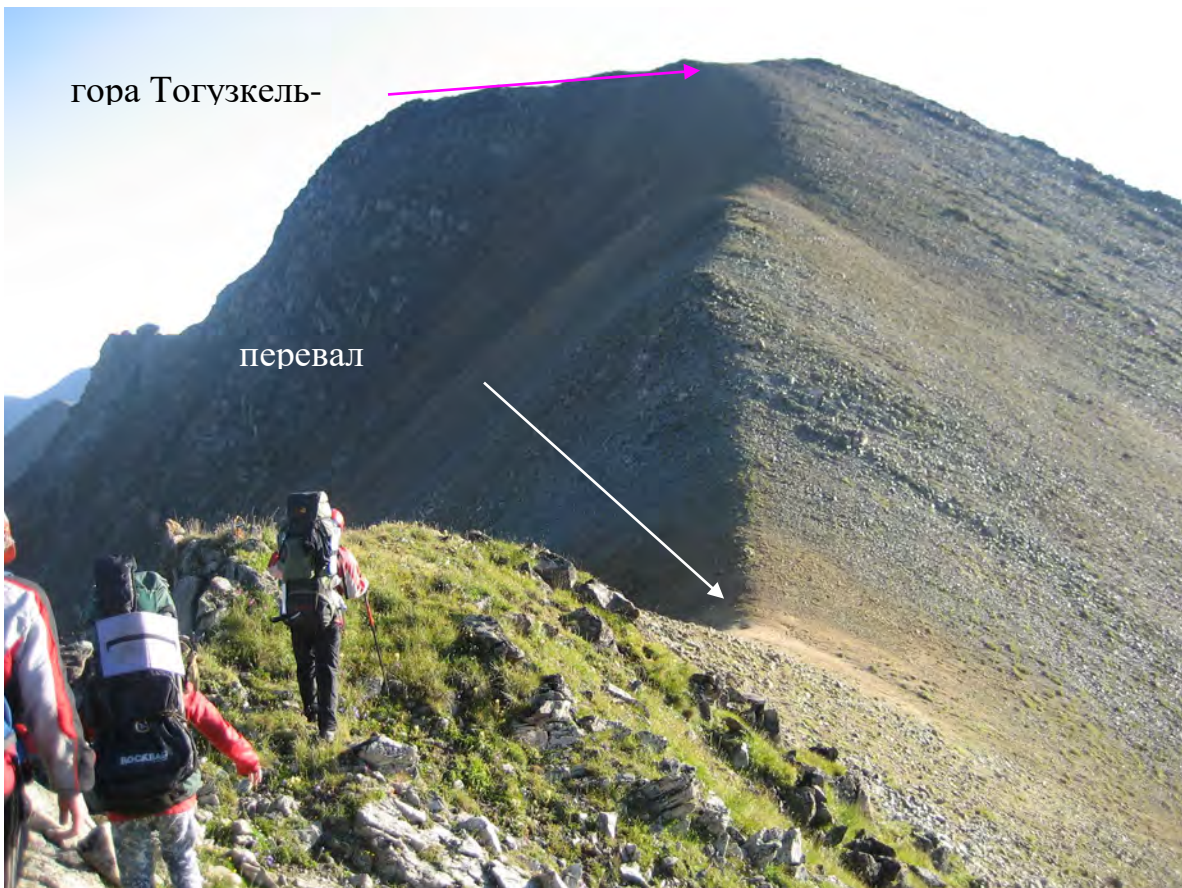

Фото 78. Попереду - перевал Тогузкель та вершина Тогузкель-Баши.

Фото 79. Перевал Тогузкель. Вид на верхів'я ріки Мала Марка.

Фото 80. Перевал Тогузкель. Вид на сторону долини ріки Азгек.

Фото 81. Вид з вершини Тогузкель-Баши на верхів'я ріки Азгек.

Фото 82. Вид з вершини Тогузкель-Баши на верхів'я рік Мала Марка та Муху.

Фото 83. Початок спуску з перевалу Тогузкель.

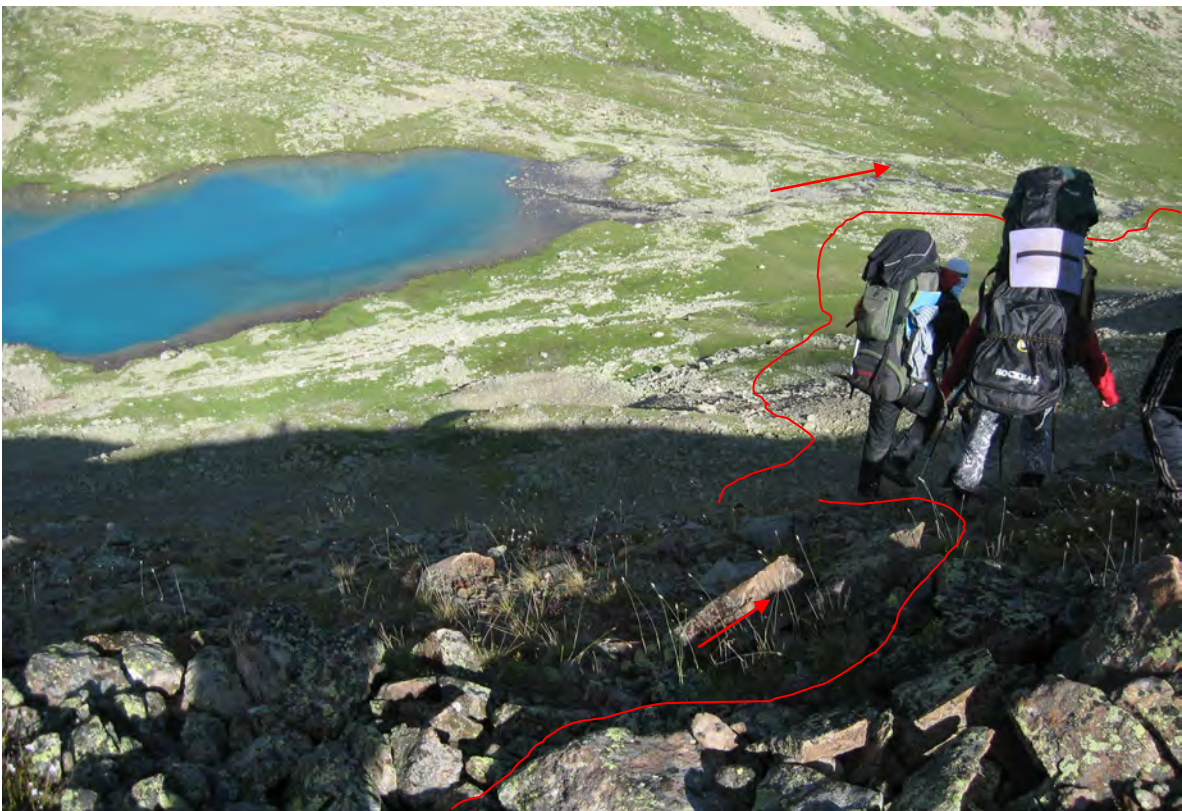

Фото 84. Спускаємося до озера 2733 м.

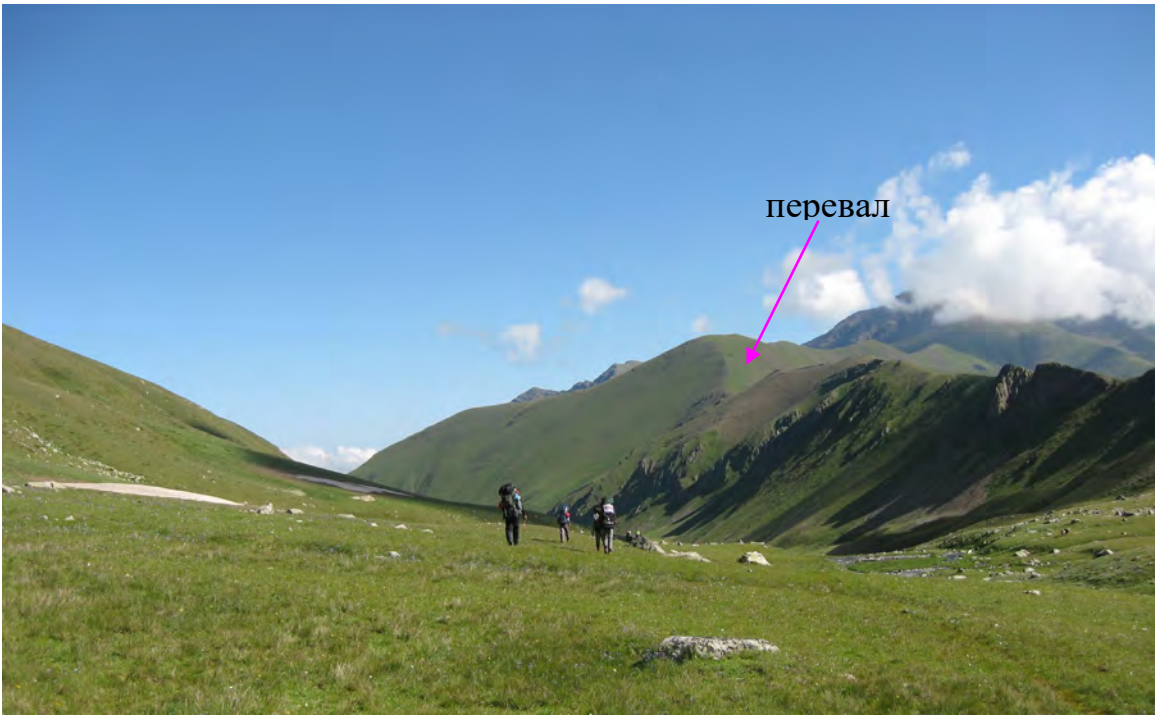

Фото 85. Рух вниз по долині ріки Мала Марка.

Фото 86. перевал Мухинський. Вид на долину ріки Мала Марка.

Фото 87. перевал Мухинський. Вид на долину ріки Муху.

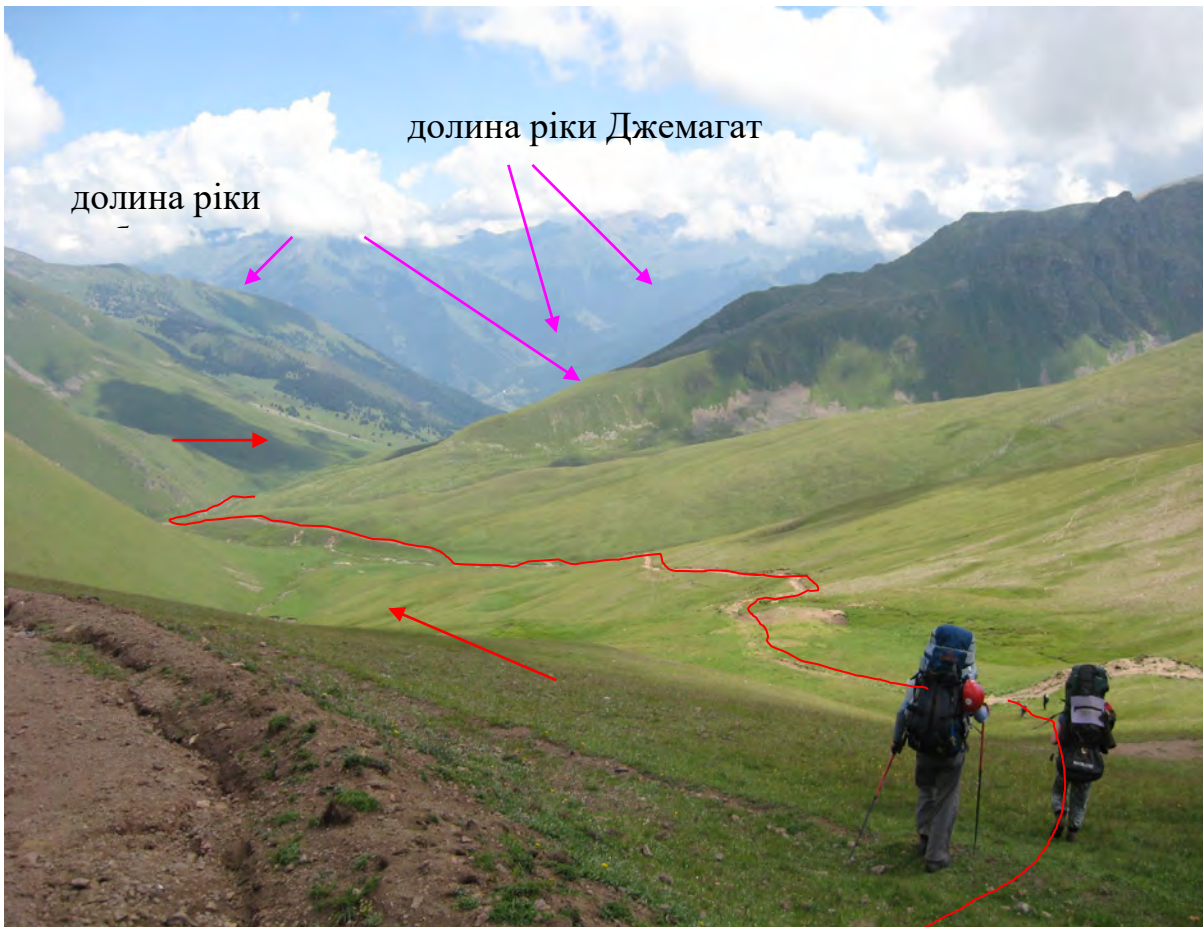

Фото 88. Початок спуску до селища Теберда.

Краєзнавча
та суспільно-корисна робота
на маршруті

Похід по Західному Кавказу почався для нас пізнавальними сторінками, віхами історії краю і його сучасності, минулим і сьогоднішнім. Ми із задоволенням відвідали Нижнє-Архизське городище - стародавню столицю аланів Маас (Магас), а майже на кілометр вище нас чекав символ сьогоднішнього Архиза - Великий Альтазімутальний телескоп, найбільший в Євразії і довгий час найбільший у світі. На жаль, телескоп нам вдалося оглянути тільки зовні, але він все одно справив на нас сильне враження!

Старовинні храми Архиза.

Незвичайно висока концентрація релігійних споруд Нижнєархизського городища здавна привертала увагу. Серед черкесів, що населяли в минулому передгірні рівнини, зеленчукські храми були відомі як "дома еллінів".

У 1802 р. до анапського паші з царським указом був направлений майор Потьомкін із завданням отримати відшкодування збитків, завданих набігами горців на козачі станиці. Паша визначив винність племен, що жили по Зеленчуку. Черкеські князі в знак примирення влаштували Потьомкіну екскурсію до руїн стародавніх храмів. В середині збереглися фрески, які так само, як і будова храмів, говорили про їх грецьку орієнтацію.

Завдяки допитливому і старанному майору, що опублікував звіт про свою поїздку, в Росії дізналися про існування храмів, і до нас дійшли замальовки розписів стін і написів, нині втрачених.

Після завершення Кавказької війни в 1889 р. тут було відкрито Олександро-Афонський Зеленчукський чоловічий монастир. При будівництві монастирських будівель значна частина городища була розібрана на камінь. Примітивна "реставрація" храмів погубила фрески, що збереглися, і частину кладки древніх майстрів. Монастир припинив своє існування в 1924 р.

Археологи вивчають руїни Нижнєархизського міста з кінця минулого століття. Досить повну картину його життя вдалося отримати в результаті планомірної роботи в 1960-1969 рр.. експедиції під керівництвом В. А. Кузнецова.

Місто займало правобережну терасу і мало протяжність 2,5 км. У ньому було чотирнадцять церков, включаючи три великих храми (унікальна концентрація християнських релігійних споруд на Північному Кавказі). Вчені дійшли висновку, що саме тут була столиця аланської єпархії. Очевидно, місто виросло в період могутності Аланії і розквіту впливу Візантії на її Кубанську частину. По долині Великого Зеленчука пролягав зручний шлях до Абхазії (пер. Пхія - пер. Санчара - с. Псху - пер. Доу). Уздовж нього в X-XII ст. виникли місто, поселення та фортеці.

Вважають, що в столиці проживало близько 2000 чол. Вона була добре захищена, до того ж займала зручне положення на стику рівнинного району розвиненого землеробства з гірським районом скотарства і металургії.

За мостом через Зеленчук від дороги на САО вліво відходить дорога до воріт у невисокій кам'яній стіні. За стіною - музей "Нижнєархизське городище". Від воріт на північ йде сільська дорога. Попереду видно Північний храм, праворуч від дороги - колишні монастирські будівлі, далі - Середній храм. По дорозі зустрінуться два менгіра, що зображують аланських воїнів. Через 1 км від воріт дорога приводить до Північного храму. Поруч збереглися вали фортечних стін. Тут був в'їзд в місто.

Уздовж струмка балки Церковної виділяється комплекс культових і житлових споруд, могильників. Північний храм нині відреставрований. Судячи з усього, цей монументальний християнський храм (довжина 25 м, висота 20 м) був кафедральним собором аланської єпархії. У

1940 р. під підлогою храму було виявлено багате жіноче поховання з безліччю золотих прикрас, що зберігаються нині в Державному історичному музеї. Особливо цікавий напис на персні з іменем вірменського царя Ашота I, що правив Вірменією в 886-891 рр.. Можливо, тут знаходилася резиденція аланських митрополитів.

На невисокому пагорбі, у густій траві, можна побачити руїни величезної будівлі 100-метрової довжини з безліччю кімнат. Келій чи майстерень? На правому березі струмка збереглися залишки кріпосної стіни 2-метрової ширини, складеної з великих брил насухо. Стіна досягає висоти 1,5 м і впирається в лісистий схил. Піднявшись вище на плоску вершину г. Церковної, виявимо серед лісу ще одну кам'яну стіну. Уздовж неї проходила помітна і сьогодні древня дорога на хр. Ужум до рудників і далі в Марухську долину.

На протилежному схилі Церковної балки серед сосен добре збереглася маленька церква, нижче від неї, на скелі, помітні сліди сторожової вежі. Зверху проглядається вся територія городища. На південь майже на 1 км простягається рівнина ще однієї сільськогосподарської ділянки. Незважаючи на тісноту міських будівель, жителі все-таки залишили під ріллю дві ділянки, що, мабуть, гарантувало їм прожитковий мінімум у разі тривалої облоги.

Власне місто починається від Середнього храму. Заплилі ґрунтом, зарослі густою рослинністю руїни простежуються на відстані більше 1 км вгору по долині. Але перш ніж заглибитися туди, оглянемо на кордоні з містом, ближче до річки, круговий вал, що представляє собою коло діаметром 70 м. Природно припустити, що це був загін для худоби. Далі серед руїн щільною, типово міської забудови виділяються три вулиці, витягнуті уздовж долини і названі археологами Набережна, Центральна і Підгірна. Місцями камінь вибраний, і можна бачити ділянки стін, складених із каменя без розчину. Невеликі будинки склалися з двох-трьох приміщень і разом з маленьким двориком були оточені високими кам'яними стінами.

Цікавий комплекс розкопаний археологами біля балки Подорваної. Близько великої майстерні з залізоплавильною піччю оригінальної конструкції розташовувалися господарські і житлові споруди і невелика, мабуть сімейного користування, церква. Може бути, це була садиба багатого ремісника? Археологічні знахідки дозволяють зробити висновок про високий рівень ремесла та будівництва в долині. Тут вміли розкочувати шибки, виготовляти прикраси із золота і дорогоцінних каменів. Аланська зброя славилася своєю якістю.

Середній храм менше Північного. Він, мабуть, будувався раніше і спочатку був основним храмом міста. Ченці в кінці XIX ст. "реставрували" його - заштукатурили стіни із залишками фресок, які, судячи за старими замальовками, були дуже цікавими. В цілому ж, храм добре зберігся завдяки міцній кладці тесаних кам'яних блоків на вапняному розчині. У його зовнішності, як і в Північному храмі, видно вплив Візантії. Схожі храми (Лихненській, Бзібській) можна побачити в Абхазії.

Найскромніший за розмірами (8,5 x 7, 8 м) Південний храм (реставрований ченцями), мабуть, був фамільним храмом місцевого феодала.

Пам'ятники Нижнього Архиза свідчать про високий рівень культури середньовічного міста. Поруч двоповерховий корпус колишнього чоловічого монастиря.

На території Нижнеархизського міста виявлені як християнські поховання (біля храмів), так і язичницькі (в скельних нішах лівого та правого схилів Зеленчукської ущелини). Це говорить про те, що, незважаючи на активне впровадження християнської релігії, частина населення все ж таки залишалася язичниками.

Життя квітучого міста припинилася після нищівної навали Тамерлана у 1396 р. Руїни Нижнього Архиза зберігають ще багато таємниць. Значущість пам'яток історії вимагає планомірних розкопок, досліджень і грамотної реставраційної роботи.

Північний храм

схід, від обох країн на схід стіни мають».

Зодчий, який будував цей собор, як вихідний модуль побудови його архітектурної форми взяв сторону квадрата. При цьому довжина храму без притвору (21 метр) дорівнює його висоті і в два рази більше його ширини. Пропорційна відповідність архітектурних форм собору дозволяє стверджувати, що будував його висококваліфікований зодчий візантійської школи. З півночі, півдня і заходу храм має великі відкриті сцени з входами усередину, а вінчає його барабан з шатровим куполом. Стіни складаються з двох панцирів, складених з добре обтесаних блоків місцевого каменю-пісковика з бутобетонним заповненням між ними.

Середній храм

ній після VI століття, досягши апогею до X століття.

Храм складний з великих, ретельно обтесаних блоків і плит на міцному вапняному розчині. Прекрасна акустика в храмі досягається за допомогою голосників - системи глухих і наскрізних отворів в його склепіннях.

У XIX столітті на території Нижньо-Архизського городища був заснований чоловічий Олександро-Невський монастир. Ченці в 1897 році відновили Середній храм, освятили його на честь Трійці і проводили в ньому богослужіння.

Будівля строго пропорційна. Так, повна висота храму відповідає його довжині, а висота вікон барабана дорівнює радіусу купола. При цьому більш скромний за своїми розмірами Середній храм міг бути собором, в якому молилося християнське населення Нижньо-Архизського городища - на відміну від храму Північного, що був у той час кафедральним собором всій Аланії.

Відповідно до сучасних досліджень Середній храм був закладений у свято Преображення Господнє. Наприкінці XIX століття, під час будівництва Олександро-Невського Зеленчукського монастиря, храм був відновлений і використовувався для богослужінь у літній період. Ченці освятили його на честь Святої і Живоначальної Трійці, тому і в даний час традиційно на другий день цього свята в день Святого Духа в храмі звершується молебень з акафістом.

Південний (Ільїнський) храм

З усіх християнських аланських храмів, що збереглися на території Карачаєво-Черкесії, єдиним діючим нині є Південний храм. Як встановлено сучасними дослідженнями, ця церква, при будівництві у X столітті, була присвячена святому пророку - Іллі. Тому при останньому освяченні у 1991 році було збережено її стародавнє ім'я Ільїнська. Розташований серед житлових кварталів Нижньо-Архизського городища, Ільїнський храм у порівнянні з іншими церквами, відрізняється скромними розмірами: 20 на 25 грецьких футів (1 грец. фут дорівнює 30,8 см). Тому, швидше за

все, він входив, до складу садиби багатою аланської сім'ї і був її домовою церквою.

У цілому храм побудований в руслі античних будівельних традицій, зокрема, із застосуванням техніки кладки «стусаном і ложкою» в кутах будинку. Складений кілька грубіше головних Нижньо-Архизських храмів він в той же час пов'язаний з ними рядом загальних архітектурних елементів, такими, як розробка головної та апсидальної частини, підпружних арок і полицок-імпостів. Ця спільність архітектурно-будівельних прийомів вказує на приналежність всіх трьох Нижньо-Архизських церков до одного архітектурного напрямку і приблизно до одного відрізка часу - в межах X століття.

Цікавою особливістю храму є зміщення західного входу і центрального вікна апсиди від повздовжньої осі будівлі. Цей факт свідчить на користь того, що церква

споруджена на місці якогось більш давнього храму, що підтверджується спеціальними інструментальними дослідженнями, пов'язаними з визначенням точного азимута храму і прив'язки його до дат юліанського календаря. Ще більш цікавою і специфічною особливістю Іллінської церкви є витягнутий по поздовжній осі план, через що барабан має еліпсоподібну форму. Раніше це пояснювалося, тим, що молодосвідчений зодчий храму допустив прорахунки у співвідношенні загальних розмірів будівлі. Але, звернувшись до візантійської церковної архітектури, ми бачимо аналоги цього свідомого архітектурного прийому, наприклад, у церкві монастиря Пантократора і храмі святої Софії Трапезундської. На іншій частині Кавказу, в Криму та на Балканах аналогів подібного прийому немає. У той же час в давньоруській архітектурі можна вказати на так само витягнутий план церкви святого Василя в Овручі.

Менгір - воїн біля входу в городище.

*Перед нами -
Північний храм-
корабель.*

*«Мамонтова трава» зростає не тільки в Тебердінском заповіднику!
Гігантський борщівник на території городища.*

«Зоряне Око» Архизу.

Спеціальна астрофізична обсерваторія (САО) утворена в 1966 році і в даний час є найбільшим російським астрономічним центром наземних спостережень об'єктів Всесвіту.

Основні інструменти обсерваторії: Оптичний телескоп ВТА (Великий Телескоп Азимутальний) з діаметром головного дзеркала 6 м і радіотелескоп РАТАН-600 (Радіо Телескоп Академії Наук) з кільцевою багатоелементною антеною діаметром 600 м. Телескопи мають статус інструментів відкритого колективного користування, що допускає широку інтеграцію зі світовим астрономічним співтовариством.

Обсерваторія розташована в Зеленчукському районі Карачаєво-Черкеської Республіки Російської Федерації. ВТА встановлений на схилах гори Пастухової на висоті 2100 метрів над рівнем моря. Тут же знаходяться два малих телескопа діаметром 1 і 0.6 метрів. РАТАН-600 споруджений в 20 км від ВТА на околиці станиці Зеленчукської на висоті 970 метрів. Науковий селище Нижній Архиз (лабораторні та службові корпуси САО і житлові будинки співробітників) побудовані на березі річки Великий Зеленчук.

Обсерваторія має філію в Санкт-Петербурзі (Пулково) і в Москві (Московський відділ). У САО працює 420 співробітників, з яких трохи більше 100 - науковці.

ВТА є телескопом-рефлектором. Головне дзеркало діаметром 605 см має форму параболоїда обертання. Фокусна відстань дзеркала 24 м, вага дзеркала без урахування оправи - 42 т. Оптична схема ВТА дозволяє роботу в головному фокусі головного дзеркала і двох фокусах Несміта. В обох випадках можна застосовувати коректор аберацій. Телескоп встановлений на альт-азимутальному монтуванні. Маса рухомої частини телескопа - близько 650 т. Загальна маса телескопа - близько 850 т. Головний конструктор - Баграт Костянтинівич Іоаннісіані.

Телескоп працює на відкритому повітрі, тому для зведення до мінімуму температурних деформацій вдень у підкупольному просторі підтримується передбачувана нічна температура.

Телескоп був виготовлений Ленінградським Оптико-Механічним Об'єднанням. Головне дзеркало виготовлено Литкаринським заводом оптичного скла. Введений в експлуатацію в 1975 р.

Заготовка для виготовлення дзеркала важила 70 тонн, що вимагало розробки плавки і відливання скла, і його охолодження. Всього було виготовлено три заготовки. Першу передбачалося охолоджувати дев'ять місяців, проте така «велика» швидкість зміни температури призвела до розколу болванки. Друга охолоджувалася повільніше - 0,03 градуса за годину. Для повного охолодження знадобилося два роки і 19 днів. Для обробки дзеркала треба було 16,5 місяців і 15 000 карат алмазного інструмента, після чого болванка стала легше на 30 тонн. Після тонкого полірування маса вже готового дзеркала дорівнювала 42 тонни.

Дзеркало везли на спеціальному трейлері, частину шляху по воді. Деякі дороги в Карачаєво-Черкесії довелося розширювати спеціально для цього. Перед транспортуванням дзеркала, спочатку по всьому шляху слідування провезли імітатор, щоб встановити технічні умови перевезення (швидкості на рівних ділянках шляху, на підйомах, рух на воді, місця стоянок, методи боротьби з перегрівом і т.п). Проте вже після трудомісткої доставки дзеркала в обсерваторію і його установки в монтування, виявилися дефекти на поверхні дзеркала, що зажадало виготовлення ще одного - третього дзеркала.

Відображаюче покриття дзеркала виготовлено з алюмінію. З інтервалом в середньому раз в 3-5 років проводиться його оновлення, останнє було в липні 2005 року. Дзеркало від'єднують від телескопа і алюмініують прямо в оправі в спеціальній вакуумній установці ВУАЗ-6.

Телескоп «Цейс- 1000»

На жаль, найбільший російський телескоп ми вивчали тільки звідси...

САО на заході сонця.

Підсумки,
висновки,
рекомендації

Підсумки, висновки і рекомендації.

Спортивна та навчальна цілі, поставлені перед групою, виконані повністю, пізнавальна - частково. Пройдено гірський маршрут другої категорії складності, подолано 8 перевалів (н/к - 4, 1 А - 2, 1 Б - 2) і вершина (н/к), загальний кілометраж активної частини походу - 120,1 км. Група пройшла змінений маршрут. Не в повному обсязі була виконана розвідка маловивчених перевалів Сосновий та Кічі-Марка Нижній. Була виключена ділянка: хребет Бикі - гора Зекер'ї - перевал Двоцвітний (1 А, 3 230 м) - ріка Гідам - селище Верхня Теберда. Замість нього після перевалу Мухинський група спустилася в селище Теберда по річці Муху. З перевалу Тогузкель був зроблений радіальний вихід на вершину Тогузкель-Баши (н/к, 3 296 м). Категорійність маршруту не змінилася. Причини зміни маршруту - дефіцит часу через вимушені днювання (несприятлива погода) та зміненого розкладу замовленого транспорту при від'їзді.

Лінійний маршрут був прокладений по трьох хребтах Архизу і Теберди: Ужуму, Мисти-Баши, Тебердинському. Так як заїзд в долини Марухи і Аксаута з Архизу недешевий та доволі довгий за часом, маршрут був пройдений у повністю автономному режимі, без закидань. Теоретично можливо організувати закидання (або докупити продукти, але це малоймовірно) в літньому селищі пастухів Червоний Карачай.

Аварійні варіанти завершення маршруту передбачали вихід в долину Великого Зеленчука (селища Архиз або Нижній Архиз) на ділянці траверса хребта Ужум; в долині ріки Маруха - вихід на прикордонну заставу в районі спуску з перевалу Хадюка; в долині ріки Аксаут - вихід на прикордонну заставу (селище Рудничне) або селище Червоний Карачай, по долинах річок Муху та Гідам - вихід на селище Теберда.

При виході на маршрут група пройшла реєстрацію у рятувальників в селищі Архиз. Координати: вул. Леніна, 6-А, Хубієв Тохтар Азретовіч, голова Архизського ПРЗ, тел.: 8 (87-878) 25-2-36 роб., 8 (87-878) 25-3-85 дом., 8-928-398-37-11 моб.

Мобільний зв'язок («Мегафон», «Білайн») на маршруті був на хребті Ужум і в районі перевалу Верхній Азгек.

Підготовка спорядження.

Група використовувала на маршруті каркасні намети і груповий тент виробництва ЧП «Мірон» (м. Херсон), рюкзаки «Мірон», «Стікс» (м. Донецьк). Нарікань і претензій до них немає. В безлісній зоні використовувалося газове устаткування фірми «Covea» - пальники і балони (на 450 г газу). Рекомендуємо використовувати пальники тих моделей, у яких є шланг для приєднання балона. В цьому варіанті можливий підігрів газу при низькій температурі повітря, та і експлуатація більш безпечна (немає великого навантаження на сам балон). Витрати газу (в ті дні, коли ми не користувались багаттям) склали в середньому 40 г на людину в день при триразовому харчуванні.

Із спеціального і страхувального спорядження використовувалися льодоруби, каски, дві основні вірвовки по 40 м, страхувальні системи, карабіни, репшнури. Також в групі була пара кішок і льодобур (більше для навчання і демонстрації використання).

Льодоруби, каски, а також (періодично) захисні мазі і маски від сонця використовувалися на всьому маршруті. Страхувальне спорядження використовувалося при проходженні перевалів Північний Хаджибей та Верхній Азгек.

Підготовка маршруту та документації.

Наш маршрут складався з двох умовних частин: акліматизаційної по хребтам Ужум та Мисти-Баши з подоланням нескладних перевалів та основної по Тебердинському хребту з визначальними перевалами Північний Хаджибей та Верхній Азгек.

Для раціонального розподілу фізичного навантаження на початку маршруту був запланований нескладний траверс хребта Ужум з повільним набором висоти та некатегорійними перевалами Карабек та Архизський Озерний. Траверс виявився дуже видовищним і нескладними (практично по всьому гребеню хребта йде стежка). Підготовка маршрутних документів не викликала яких-небудь затруднень або несподіванок. Щоб уникнути втрати часу при оформленні пропусків у прикордонників, маршрут походу був прокладений без заходу в прикордонну зону (див. Додатки). Частина маршруту проходила по так званій «буферній» зоні

Тебердинського заповідника (відвідування вільне, але платне - близько 20 грн. в день). На маршруті ні прикордонників, ні працівників заповідника ми не зустріли.

На маршруті були заплановані радіальні виходи на перевали Сосновий та Кічі-Марка Нижній в Тебердинському хребті з метою уточнення категорії (передбачувана – 1 А) і описання перевалів (інформації про їх проходженні немає). На жаль, погодні умови на початку походу, хвороба учасників, перенесена на один день (з незалежних від нас причин) дата від'їзду повністю «з'їли» резерв часу, через що довелося відмовитися від досліджень перевалів і скористатися запасним, трохи скороченим варіантом маршруту.

Однак частину роботи ми все-таки провели - була досліджена перша ступінь підйому до перевалу Кічі-Марка Нижній від річки Улу-Марка (див. Додатки).

Морально-психологічна, фізична, технічна підготовка.

Основна частина групи (6 чоловік з 8) мала досвід спільних гірських походів, тому проблем психологічного характеру не з'являлося.

Всі учасники мають розряди в спортивному туризмі, солідний змагальний досвід роботи зі спеціальним спорядженням. Перед маршрутом був проведений цикл додаткових тренувань, основна увага приділялася фізичній підготовці. Під час навчально-тренувального походу по Південному Бугу відпрацьовувалися дії на скельному рельєфі.

ДОДАТКИ

Записки з перевалів

№ з/п	Перевал	Дата, час проходження	Група, яка залишила записку	Дата, час проходження	Попередня група	Дата, час проходження
1	Перевал Карабек, н/к, 2330 м	27.07.09 10.55	Група туристів «Подорожник», Донецьк, кер. Мартинов О. В.	24.06.09 10.30	Група туристів АТСК «Сигма», Астрахань, кер.Валін С.В.	05.05.09
2	Перевал Архизський Озерний, н/к, 2620 м	27.07.09 17.05	Група туристів ЦДЮТЕ «Черемушки», Москва, кер. Бологова Г. О.	24.07.09 12.55	Група туристів з Майкопа, кер. Селютин О.С.	23.07.09
3	Перевал Кизил-Ауш, н/к, 2871 м	29.07.09 12.10	Група туристів з Москви, кер. Ляпін	23.07.09 17.16	Група туристів з Донецька	Початок травня
4	Перевал Орючат, 1А, 2994 м	31.07.09 13.10	Група туристів з Армавіра та Новокубанська, кер. Стуров М. І.	30.07.09 15.30	Група туристів турклуба МГУ, кер. Арламенков О. М.	24.07.09 13.43
5	Перевал Північний Хаджибей, 1Б*, 3314 м	02.08.09 16.00	Група туристів з Преїлі (Латвія), кер. Петране Я.	01.08.09 --	Група туристів «Факт»	--
6	Перевал Верхній Азгек, 1Б, 3446 м	04.08.09 09.10	Група туристів з Преїлі (Латвія), кер. Петране Я.	30.07.09 --	Група туристів з Москви, кер. Морозов О. С.	07.07.09 --
7	Перевал Тогузкель, 1А, 3230 м	05.08.09 07.00	Група туристів з Преїлі (Латвія), кер. Петране Я. Група туристів турклуба «Вестра», кер. Віданов В. Л.	29.07.09 18.00 04.05.09 11.45	Група туристів з Москви, кер. Морозов О. С. --	--
8	Перевал Мухинський, н/к, 2764 м	05.08.09 12.30	Група туристів під керівництвом Яговкіной та Карпова	04.08.09 11.00	Група туристів з Астрахані, кер. Брумштейн Ю. О.	--